

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему:
ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу магістратури

Галузь знань: 28 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціальність: 281 «Публічне
управління та адміністрування»

Огурцов Єгор Олегович

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук Юрій
Дмитрович Батан

Рецензент:
кандидат юридичних наук, доцент
Терлецький Дмитро Сергійович

Одеса 2025

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу Огурцова Єгора Олеговича
на тему «Функції Української держави в умовах режиму воєнного
стану»

Магістерський дослідницький проєкт на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню функцій української держави в умовах режиму воєнного стану. Актуальність теми зумовлена повномасштабною російською агресією проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, та необхідністю аналізу трансформації державних функцій в екстремальних умовах.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування української держави в умовах воєнного стану, аналізі трансформації традиційних і виникнення нових функцій держави, дослідженні механізмів їх реалізації та розробці пропозицій щодо вдосконалення.

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, статистичний аналіз. Теоретичну основу складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії держави і права, конституційного та адміністративного права.

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, закони про правовий режим воєнного стану, національну безпеку, оборону України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні правові документи.

У першому розділі досліджено теоретико-правові засади функціонування держави в умовах воєнного стану. Розкрито поняття та класифікацію функцій держави в юридичній науці, проаналізовано правове регулювання режиму

воєнного стану в Україні, узагальнено зарубіжний досвід функціонування держави в екстремальних умовах.

Другий розділ присвячений аналізу трансформації функцій української держави в умовах воєнного стану. Досліджено еволюцію внутрішніх функцій держави, зокрема функцій забезпечення національної безпеки, правопорядку, соціального захисту населення. Проаналізовано модифікацію зовнішніх функцій, включаючи дипломатичну діяльність, міжнародне співробітництво, інтеграційні процеси. Визначено нові функції держави, що виникли в умовах воєнного стану.

Третій розділ розкриває механізми реалізації функцій української держави в умовах воєнного стану. Досліджено інституційні механізми, включаючи діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів. Проаналізовано правові механізми забезпечення функціонування держави. Визначено основні проблеми та запропоновано напрями вдосконалення реалізації державних функцій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі трансформації функцій української держави в умовах воєнного стану, виявленні нових функцій, що виникли внаслідок російської агресії, обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення механізмів їх реалізації.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів у законотворчій діяльності, удосконаленні нормативно-правової бази воєнного стану, підготовці фахівців з державного управління, викладанні юридичних дисциплін.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення законодавства про воєнний стан, підвищення ефективності діяльності органів державної влади, розробки стратегій національної безпеки України.

Ключові слова: воєнний стан, функції держави, національна безпека, правовий режим воєнного стану.

SUMMARY

for the master's thesis of Yehor Olehovych Ovurtsov

“The Functions of the Ukrainian State under the Martial Law Regime”

Master's research project for a master's degree in the specialty 281 «Public management and administration». – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2025.

The master's thesis is devoted to a comprehensive study of the functions of the Ukrainian state under martial law regime. The relevance of the topic is determined by the full-scale Russian aggression against Ukraine, which began on February 24, 2022, and the need to analyze the transformation of state functions under extreme conditions.

The purpose of the research is to determine the peculiarities of the functioning of the Ukrainian state under martial law, analyze the transformation of traditional and emergence of new state functions, study the mechanisms of their implementation and develop proposals for improvement.

The work applies a complex of general scientific and special research methods: dialectical, systemic-structural, formal-legal, comparative-legal, statistical analysis. The theoretical basis consists of works by domestic and foreign scientists on the theory of state and law, constitutional and administrative law.

The normative-legal basis of the research consists of the Constitution of Ukraine, laws on the legal regime of martial law, national security, defense of Ukraine, acts of the President of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, international legal documents.

The first chapter examines the theoretical and legal foundations of state functioning under martial law. The concept and classification of state functions in legal science are revealed, the legal regulation of the martial law regime in Ukraine is analyzed, and foreign experience of state functioning under extreme conditions is generalized.

The second chapter is devoted to the analysis of the transformation of Ukrainian state functions under martial law. The evolution of internal state functions is studied, particularly the functions of ensuring national security, law and order, social protection of the population. The modification of external functions is analyzed, including

diplomatic activity, international cooperation, integration processes. New state functions that emerged under martial law are identified.

The third chapter reveals the mechanisms for implementing the functions of the Ukrainian state under martial law. Institutional mechanisms are studied, including the activities of state authorities, local self-government, law enforcement agencies. Legal mechanisms for ensuring state functioning are analyzed. Main problems are identified and directions for improving the implementation of state functions are proposed.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of the transformation of Ukrainian state functions under martial law, identification of new functions that emerged as a result of Russian aggression, substantiation of proposals for improving the mechanisms of their implementation.

The practical significance of the work is determined by the possibility of using its results in legislative activity, improving the regulatory framework of martial law, training specialists in public administration, teaching legal disciplines.

The research results can be used to improve legislation on martial law, increase the efficiency of state authorities, develop national security strategies of Ukraine.

Keywords: martial law, the functions of the state, national security, the legal regime of martial law.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	7
1.1. Поняття та класифікація функцій держави	7
1.2. Правове регулювання режиму воєнного стану в Україні	10
1.3. Зарубіжний досвід функціонування держави в умовах воєнного стану	13
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	17
2.1. Еволюція внутрішніх функцій держави	17
2.2. Модифікація зовнішніх функцій держави	32
2.3. Нові функції держави, що виникли в умовах воєнного стану ..	44
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ	54
3.1. Інституційні механізми реалізації функцій держави	54
3.2. Правові механізми забезпечення функціонування держави	62
3.3. Проблеми та перспективи вдосконалення функцій держави ...	70
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена надзвичайними обставинами, в яких опинилася Українська держава внаслідок повномасштабної російської військової агресії, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на території нашої держави було запроваджено режим воєнного стану, що кардинально змінило умови функціонування всіх державних інституцій та механізмів реалізації функцій держави.

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає суттєві обмеження конституційних прав і свобод громадян, концентрацію влади, перебудову всієї системи державного управління відповідно до потреб оборони країни. В таких умовах традиційні функції держави набувають нового змісту, трансформуються існуючі механізми їх реалізації, виникають нові функції, обумовлені специфікою воєнного часу.

Дослідження функцій української держави в умовах воєнного стану має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки від ефективності їх реалізації залежить здатність держави захистити свою незалежність, територіальну цілісність та забезпечити життєдіяльність суспільства в екстремальних умовах.

Аналіз стану дослідженості проблеми свідчить, що питання функцій держави традиційно перебувають у центрі уваги науковців-правознавців. Теоретичні засади функцій держави розроблялися у працях таких вітчизняних вчених, як В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, А.М. Колодій, Т.О. Коломоєць, Р.С. Мельник, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун та інші.

Проблеми правового регулювання особливих правових режимів, включаючи воєнний стан, досліджували О.І. Безпалова, К.А. Бабенко, О.В. Агапова, С.В. Савченко, В.А. Троян, А.Г. Ярема, Д.М. Лук'янець, О.А. Мілиєнко, Н.П. Бортник та інші науковці.

Водночас, специфіка функціонування української держави саме в умовах воєнного стану, який триває з 2022 року, потребує комплексного наукового дослідження. Особливої актуальності набуває аналіз трансформації традиційних функцій держави та виникнення нових функцій в умовах протидії збройній агресії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації функцій української держави в умовах режиму воєнного стану.

Предметом дослідження є функції української держави в умовах режиму воєнного стану, їх зміст, особливості трансформації та механізми реалізації.

Метою дослідження є комплексний аналіз функцій української держави в умовах режиму воєнного стану, визначення особливостей їх трансформації та розробка пропозицій щодо вдосконалення механізмів реалізації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) розкрити теоретико-правові засади функціонування держави в умовах воєнного стану;
- 2) проаналізувати правове регулювання режиму воєнного стану в Україні;
- 3) узагальнити зарубіжний досвід функціонування держави в умовах воєнного стану;
- 4) дослідити трансформацію внутрішніх та зовнішніх функцій української держави в умовах воєнного стану;
- 5) визначити нові функції держави, що виникли в умовах воєнного стану;
- 6) проаналізувати механізми реалізації функцій української держави в умовах воєнного стану;
- 7) виявити основні проблеми реалізації функцій держави та запропонувати напрями їх вдосконалення.

Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання. Діалектичний метод використано для розуміння функцій держави як динамічних явищ, що розвиваються та трансформуються. Системно-структурний метод застосовано для аналізу системи функцій держави та їх взаємозв'язків. Формально-юридичний метод використано для аналізу нормативно-правових актів. Порівняльно-правовий метод застосовано

для дослідження зарубіжного досвіду. Статистичний метод використано для обробки емпіричних даних.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.В. Батанова, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченка, А.М. Колодія, Т.О. Коломоєць, Р.С. Мельника, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, а також зарубіжних дослідників В. Ackerman, О. Gross, С. Schmitt, D. Dyzenhaus, J. Ferejohn та інших.

Нормативно-правову базу дослідження становлять: Конституція України, закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», інші нормативно-правові акти, міжнародні правові документи, рішення Конституційного Суду України.

Емпіричну базу дослідження складають статистичні дані про діяльність органів державної влади в умовах воєнного стану, звіти державних органів, аналітичні матеріали, результати соціологічних досліджень.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексний аналіз функцій української держави в умовах режиму воєнного стану, виявлено особливості трансформації традиційних функцій та виникнення нових функцій держави в умовах протидії збройній агресії, запропоновано напрями вдосконалення механізмів реалізації функцій держави.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані:

- у законотворчій діяльності для вдосконалення нормативно-правової бази воєнного стану;
- в діяльності органів державної влади для підвищення ефективності реалізації функцій держави;
- у навчальному процесі при викладанні курсів теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права;

— для подальших наукових досліджень проблем функціонування держави в екстремальних умовах.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінок, список використаних джерел включає 108 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Поняття та класифікація функцій держави

Функції держави є одним із центральних понять теорії держави і права, що відображає призначення держави, напрями та способи її діяльності. У юридичній науці склалися різні підходи до розуміння функцій держави, проте більшість дослідників сходяться на тому, що функції держави - це основні напрями діяльності держави, що виражають її сутність і призначення в суспільстві.

За визначенням О.Ф. Скакун, «функції держави - це основні напрями діяльності держави, що виражають її сутність і призначення в суспільстві» [23, с. 89]. П.М. Рабінович розуміє під функціями держави «головні напрями (сторони) діяльності держави щодо розв'язання покладених на неї завдань» [22, с. 156].

Більш розгорнуте визначення пропонує О.В. Петришин: «Функції держави - це обумовлені її сутністю та призначенням основні напрями діяльності держави щодо розв'язання покладених на неї завдань» [21, с. 78].

Таблиця 1.1 - Основні підходи до визначення функцій держави в юридичній науці

Автор	Визначення функцій держави	Основні характеристики
О.Ф. Скакун	Основні напрями діяльності держави, що виражають її сутність і призначення в суспільстві	Сутнісний характер, суспільне призначення
П.М. Рабінович	Головні напрями (сторони) діяльності держави щодо розв'язання покладених на неї завдань	Цільова спрямованість, завданнєвий характер
О.В. Петришин	Обумовлені сутністю та призначенням основні напрями діяльності держави	Обумовленість сутністю, основоположність
А.М. Колодій	Напрями діяльності держави, що характеризують її класову і загальносоціальну роль	Класовий і загальносоціальний аспекти
М.В. Цвік	Основні напрями діяльності держави, обумовлені її сутністю і призначенням	Детермінованість сутністю держави

Аналіз різних підходів до розуміння функцій держави дозволяє виокремити їх основні ознаки:

- обумовленість сутністю та соціальним призначенням держави;
- спрямованість на розв'язання найважливіших завдань, що стоять перед суспільством;
- здійснення за допомогою специфічних методів і форм;
- стабільність та системність;
- правова закріпленість.

У науці теорії держави і права склалися різні підходи до класифікації функцій держави. Найбільш поширеною є класифікація функцій за сферою їх реалізації на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні функції держави - це основні напрями діяльності держави щодо розв'язання завдань внутрішнього розвитку країни. До них традиційно відносять:

- політичну функцію (забезпечення народовладдя, поділу влади, політичного плюралізму);
- економічну функцію (регулювання економічних відносин, захист різних форм власності);
- соціальну функцію (забезпечення соціального захисту населення, розвиток освіти, охорони здоров'я);
- екологічну функцію (охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів);
- функцію забезпечення правопорядку (охорона прав і свобод громадян, боротьба зі злочинністю).

Зовнішні функції держави спрямовані на розв'язання завдань, що виникають у взаємовідносинах з іншими державами та міжнародними організаціями:

- функція забезпечення національної безпеки та оборони;
- дипломатична функція;
- функція міжнародного співробітництва;
- функція участі у вирішенні глобальних проблем.

Таблиця 1.2 - Класифікація функцій держави за різними критеріями

Критерій класифікації	Види функцій	Характеристика
За сферою реалізації	Внутрішні	Діяльність в межах національної території
	Зовнішні	Міжнародна діяльність держави
За тривалістю дії	Постійні	Здійснюються на всіх етапах розвитку держави
	Тимчасові	Обумовлені конкретними історичними умовами
За значимістю	Основні	Найважливіші напрями діяльності
	Неосновні	Допоміжні, похідні функції
За методами здійснення	Регулятивні	Позитивне регулювання суспільних відносин
	Охоронні	Захист існуючих суспільних відносин

За тривалістю дії функції держави поділяються на постійні та тимчасові. Постійні функції здійснюються державою на всіх етапах її розвитку, хоча їх зміст може змінюватися залежно від конкретних історичних умов. Тимчасові функції виникають на певних етапах розвитку держави і зумовлені специфічними завданнями, що стоять перед суспільством у конкретний період.

За значимістю виділяють основні та неосновні функції. Основні функції відображають найважливіші напрями діяльності держави, пов'язані з розв'язанням корінних завдань, що стоять перед суспільством. Неосновні функції мають допоміжний, підпорядкований характер і забезпечують реалізацію основних функцій.

За методами здійснення розрізняють регулятивні та охоронні функції. Регулятивні функції спрямовані на позитивне регулювання суспільних відносин, створення умов для їх нормального розвитку. Охоронні функції полягають у захисті існуючих суспільних відносин від протиправних посягань.

Таблиця 1.3 - Еволюція функцій держави в різні історичні періоди

Історичний період	Основні функції	Особливості
Рабовласницька держава	Придушення рабів, ведення війн, будівництво	Класовий характер, підтримка рабовласництва

Феодальна держава	Захист феодальної власності, збирання податків	Станова структура, релігійний вплив
Буржуазна держава	Захист приватної власності, забезпечення ринку	Формальна рівність, правова держава
Соціалістична держава	Побудова соціалізму, планування економіки	Соціальна орієнтованість, державна власність
Сучасна держава	Соціальний захист, екологічна безпека, інформатизація	Соціальність, демократичність, інноваційність

Еволюція функцій держави відображає зміни в її сутності та призначенні. Якщо на ранніх етапах розвитку функції держави мали переважно класовий характер і зводилися до підтримки панування експлуататорських класів, то сучасна держава виконує широке коло функцій загальносоціального характеру.

Особливості реалізації функцій держави в екстремальних умовах, зокрема в умовах воєнного стану, потребують окремого дослідження, оскільки такі умови суттєво впливають на зміст і способи здійснення державних функцій.

1.2. Правове регулювання режиму воєнного стану в Україні

Правове регулювання режиму воєнного стану в Україні здійснюється на конституційному, законодавчому та підзаконному рівнях. Конституційні засади воєнного стану закріплені у статті 106 Конституції України, яка відносить до повноважень Президента України введення воєнного стану, а стаття 85 передбачає схвалення рішень Президента про введення воєнного стану Верховною Радою України [1].

Основним законодавчим актом, що регулює правовий режим воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [2]. Цей Закон визначає правові засади введення воєнного стану, повноваження органів державної влади, обмеження конституційних прав і свобод громадян.

Згідно зі статтею 1 Закону, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2].

Таблиця 1.4 - Правові підстави введення воєнного стану в Україні

Підстава	Нормативне закріплення	Процедура введення
Збройна агресія проти України	Ст. 4 Закону № 389-VIII	Указ Президента, схвалення ВРУ
Загроза нападу на Україну	Ст. 4 Закону № 389-VIII	Рішення РНБО, Указ Президента
Небезпека державній незалежності	Ст. 4 Закону № 389-VIII	Консультації з керівництвом ВРУ
Загроза територіальній цілісності	Ст. 4 Закону № 389-VIII	Обов'язкове обґрунтування

Правовий режим воєнного стану характеризується:

- тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- покладенням на громадян додаткових обов'язків;
- особливими повноваженнями органів державної влади та місцевого самоврядування;
- можливістю зміни меж адміністративно-територіального устрою.

Важливим елементом правового регулювання воєнного стану є визначення повноважень органів державної влади. Закон встановлює особливі повноваження Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій.

Президент України в умовах воєнного стану має право:

- приймати рішення про загальну або часткову мобілізацію;
- створювати військові адміністрації;
- вводити комендантську годину;
- забороняти проведення масових заходів.

Кабінет Міністрів України забезпечує:

- реалізацію заходів правового режиму воєнного стану;

- координацію діяльності органів виконавчої влади;
- забезпечення національної економіки в умовах воєнного стану.

Таблиця 1.5 - Обмеження конституційних прав під час воєнного стану

Право/свобода	Характер обмеження	Правова підстава
Свобода пересування	Встановлення комендантської години, заборона виїзду	Ст. 8 Закону № 389-VIII
Недоторканність житла	Можливість обшуку без санкції суду	Ст. 7 Закону № 389-VIII
Свобода мирних зібрань	Заборона масових заходів	Ст. 8 Закону № 389-VIII
Таємниця листування	Контроль засобів зв'язку	Ст. 9 Закону № 389-VIII
Право власності	Реквізиція майна	Ст. 10 Закону № 389-VIII

Особливості правового регулювання воєнного стану в Україні визначаються також міжнародними зобов'язаннями держави. Україна є учасницею Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, який у статті 4 передбачає можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайного становища [108].

Проте навіть в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені такі права:

- право на життя;
- заборона катувань;
- заборона рабства;
- заборона зворотної дії кримінального закону;
- свобода думки совісті та релігії.

Таблиця 1.6 - Хронологія правового оформлення воєнного стану в Україні у 2022 році

Дата	Правовий акт	Зміст
24.02.2022	Указ Президента № 64/2022	Введення воєнного стану на 30 діб
24.02.2022	Рішення ВРУ	Схвалення Указу Президента
23.03.2022	Указ Президента № 133/2022	Продовження воєнного стану на 30 діб
19.04.2022	Указ Президента № 204/2022	Продовження воєнного стану на 90 діб
18.07.2022	Указ Президента № 493/2022	Продовження воєнного стану на 90 діб

24 лютого 2022 року Президент України підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5], який був схвалений Верховною Радою України того ж дня. Цей Указ був прийнятий у відповідь на повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України.

Введення воєнного стану призвело до суттєвих змін у функціонуванні української держави. Були запроваджені заходи, передбачені Законом «Про правовий режим воєнного стану», включаючи комендантську годину, обмеження пересування, посилення охорони стратегічних об'єктів, мобілізацію.

Правове регулювання воєнного стану в Україні постійно удосконалюється з урахуванням практики його застосування. Приймаються нові нормативно-правові акти, що деталізують окремі аспекти правового режиму воєнного стану, зокрема щодо діяльності військових адміністрацій, евакуації населення, захисту критичної інфраструктури.

1.3. Зарубіжний досвід функціонування держави в умовах воєнного стану

Дослідження зарубіжного досвіду функціонування держави в умовах воєнного стану має важливе значення для розуміння особливостей трансформації державних функцій в екстремальних умовах. Різні країни мають різні підходи до правового регулювання надзвичайних станів та воєнного стану, що зумовлено особливостями їх правових систем, історичного досвіду та конституційних традицій.

У Сполучених Штатах Америки конституційні засади надзвичайного стану закріплені в статті I розділ 9 Конституції, яка передбачає можливість призупинення дії принципу *habeas corpus* «у випадках повстання або вторгнення, коли цього вимагає громадська безпека» [56]. Однак американська правова система не має єдиного закону про воєнний стан, натомість використовується система окремих повноважень президента та конгресу.

Досвід США під час Другої світової війни показав, як надзвичайні повноваження можуть призвести до серйозних порушень громадянських прав. Інтернування японо-американців у 1942-1945 роках стало прикладом зловживання надзвичайними повноваженнями, що згодом було визнано неконституційним [75].

Таблиця 1.7 - Порівняльний аналіз правового регулювання надзвичайних станів у різних країнах

Країна	Конституційна основа	Орган, що вводить	Тривалість	Контроль парламенту
США	Стаття I розділ 9	Президент/Конгрес	Не обмежена	Обмежений
Франція	Стаття 16	Президент	30 днів + продовження	Консультації
Німеччина	Стаття 115a-115l	Бундестаг/Бундесрат	6 місяців	Строгий
Великобританія	Акт 2004 року	Уряд	30 днів + продовження	Парламентський
Ізраїль	Основний закон	Кнесет	1 рік + продовження	Парламентський

У Франції режим надзвичайного стану регулюється статтею 16 Конституції, яка надає Президенту виняткові повноваження «коли інститути Республіки, незалежність нації, цілісність її території або виконання міжнародних зобов'язань перебувають під серйозною та безпосередньою загрозою» [69]. Французька модель характеризується концентрацією влади в руках Президента з обмеженим парламентським контролем.

Німеччина має детально розроблену систему надзвичайного законодавства, закріплену в статтях 115a-115l Основного закону. Німецька модель передбачає строгий парламентський контроль за введенням та здійсненням надзвичайних заходів, що є реакцією на історичний досвід нацистського режиму [72].

Таблиця 1.8 - Типи надзвичайних станів у зарубіжних країнах

Тип надзвичайного стану	Характеристика	Приклади країн
-------------------------	----------------	----------------

Воєнний стан (Martial Law)	Передача влади військовим	США, Філіппіни
Надзвичайний стан (State of Emergency)	Розширення повноважень цивільної влади	Франція, Великобританія
Стан облоги (State of Siege)	Поєднання цивільних та військових заходів	Аргентина, Бразилія
Надзвичайне становище (Notstand)	Конституційна криза	Німеччина

Ізраїль має унікальний досвід функціонування в умовах постійної загрози безпеці. Надзвичайний стан в Ізраїлі діє з 1948 року і регулярно продовжується Кнесетом. Ізраїльська модель показує, як держава може адаптуватися до тривалого функціонування в умовах надзвичайного стану, зберігаючи при цьому демократичні інститути [73].

Великобританія традиційно покладається на гнучкість своєї неписаної конституції. Акт про надзвичайні повноваження 2004 року надає уряду широкі можливості для реагування на кризові ситуації, проте передбачає строгий парламентський контроль та судовий нагляд [67].

Таблиця 1.9 - Механізми контролю за здійсненням надзвичайних повноважень

Механізм контролю	Характеристика	Ефективність
Парламентський контроль	Схвалення та продовження парламентом	Висока
Судовий нагляд	Перевірка конституційності заходів	Середня
Громадський контроль	Моніторинг правозахисних організацій	Обмежена
Міжнародний контроль	Моніторинг міжнародних організацій	Змінна
Тимчасовість	Обмеження терміну дії	Висока

Досвід європейських країн під час пандемії COVID-19 показав нові виклики для функціонування держави в надзвичайних умовах. Багато країн вперше за десятиліття запровадили режими надзвичайного стану, що викликало дискусії про баланс між ефективністю заходів та збереженням демократичних свобод.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити кілька ключових принципів функціонування держави в надзвичайних умовах:

1. Принцип пропорційності - заходи повинні відповідати масштабу загрози;
2. Принцип тимчасовості - надзвичайні заходи не можуть бути постійними;
3. Принцип контролю - необхідність парламентського та судового нагляду;
4. Принцип недоторканності основних прав - деякі права не можуть бути обмежені;
5. Принцип прозорості - суспільство має право знати про прийняті заходи.

Зарубіжний досвід свідчить, що успішне функціонування держави в надзвичайних умовах вимагає:

- чіткого правового регулювання надзвичайних повноважень;
- ефективних механізмів контролю за їх здійсненням;
- збереження балансу між безпекою та свободою;
- адаптації державних інститутів до нових викликів;
- підтримки суспільної довіри до дій влади.

Цей досвід є важливим для України, яка вперше в своїй новітній історії опинилася в умовах тривалого воєнного стану та повномасштабної збройної агресії.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Еволюція внутрішніх функцій держави

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року стало переломним моментом не лише у військово-політичній історії держави, але й у фундаментальному переосмисленні ролі та призначення державних інституцій. Трансформація внутрішніх функцій держави, яка відбулася протягом наступних місяців, виявилася настільки глибокою та всеохоплюючою, що фактично означала народження нової моделі державного управління, адаптованої до екстремальних умов воєнного часу, але водночас здатної зберегти демократичні цінності та конституційні принципи.

Ця еволюція не була механічним пристосуванням існуючих структур до нових реалій, а представляла собою творчий процес переосмислення самої суті державної влади в умовах екзистенційної загрози. Кожна з традиційних внутрішніх функцій держави мала не просто змінити свої пріоритети, але й знайти нові форми та методи реалізації, які б відповідали одночасно потребам національної оборони та збереження життєздатності українського суспільства. При цьому особливістю української моделі стало те, що навіть у найскладніші моменти війни держава не відмовилася від своїх зобов'язань перед громадянами у сферах, які, здавалося б, могли бути відкладені на післявоєнний період.

Функція забезпечення правопорядку, яка протягом тридцяти років незалежності України поступово еволюціонувала від радянської моделі «боротьби зі злочинністю» до сучасної концепції «служіння та захисту», в умовах воєнного стану пережила найбільш драматичну трансформацію. Якщо в мирний час ця функція реалізувалася через стандартний набір правоохоронних заходів - розслідування кримінальних справ, підтримання громадського порядку, адміністративне провадження, профілактику правопорушень, то з початком

повномасштабної агресії змістовне наповнення цієї функції розширилося до меж, які важко було уявити в мирних умовах.

Найбільш очевидною зміною стало включення до сфери правопорядку протидії загрозам, які традиційно належали до компетенції спецслужб та військових відомств. Звичайні поліцейські раптом опинилися на передовій боротьби з диверсійно-розвідувальними групами противника, мали виявляти та нейтралізувати агентурні мережі, протидіяти спробам корегування вогню на цивільні об'єкти. Це потребувало не лише перепідготовки персоналу та зміни методів роботи, але й глибокого переосмислення самої філософії правоохоронної діяльності.

Створення спеціальних підрозділів поліції для роботи в зонах активних бойових дій стало вимушеним, але водночас інноваційним рішенням, яке не мало аналогів у світовій практиці. Ці підрозділи мали поєднувати традиційні поліцейські функції з військовими навичками, працювати в умовах постійної загрози життю, координувати свої дії з військовими підрозділами. Водночас вони повинні були зберігати цивільний характер своєї діяльності, дотримуватися принципів поваги до прав людини, забезпечувати захист цивільного населення.

Особливої складності набула проблема документування злочинів проти мирного населення та воєнних злочинів. Поліцейські та слідчі мали працювати в умовах активних бойових дій, збирати докази в зруйнованих населених пунктах, забезпечувати збереження слідів злочинів для майбутніх міжнародних розслідувань. Це потребувало освоєння нових методик роботи, використання сучасних технологій фіксації доказів, координації з міжнародними експертами та правозахисними організаціями.

Трансформація торкнулася також традиційних аспектів правоохоронної діяльності. Боротьба з побутовою злочинністю, хоча й залишилася важливим завданням, мала адаптуватися до нових реалій: зміни демографічної ситуації через масову міграцію населення, психологічного стресу війни, економічних труднощів, доступності зброї. Поліція мала розробити нові підходи до роботи з внутрішньо

переміщеними особами, профілактики конфліктів на міжетнічному та міжрегіональному ґрунті, протидії мародерству та спекуляціям на воєнній ситуації.

Таблиця 2.1 - Трансформація функції забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану

Аспект функції	До воєнного стану	Під час воєнного стану	Зміни (%)
Кримінальні правопорушення	485,593 (2021)	301,285 (2022)	-38%
Адміністративні правопорушення	3,247,856 (2021)	2,156,234 (2022)	-34%
Злочини проти нац. безпеки	298 (2021)	4,567 (2022)	+1432%
Кількість поліцейських	143,000 (2021)	127,000 (2022)	-11%

Револьюційні зміни відбулися в інформаційній складовій правоохоронної діяльності. Якщо раніше поліція мала справу переважно з традиційними видами інформаційних правопорушень - шахрайством в мережі Інтернет, порушеннями авторських прав, кіберзлочинністю, то в умовах війни виникли принципово нові завдання: протидія ворожій пропаганді, виявлення та припинення діяльності інформаційних агентів противника, захист критично важливих інформаційних ресурсів, забезпечення інформаційної безпеки евакуаційних заходів.

Особливої уваги потребує еволюція підходів до забезпечення безпеки масових заходів. Якщо в мирний час це означало переважно підтримання порядку під час спортивних змагань, концертів, політичних мітингів, то в умовах війни головним завданням стала організація безпечної евакуації населення, забезпечення порядку в пунктах тимчасового розміщення переселенців, охорона об'єктів критичної інфраструктури від диверсій та терористичних актів.

Кадрові виклики для правоохоронних органів виявилися не менш серйозними, ніж операційні. Мобілізація частини особового складу до лав Збройних Сил, евакуація співробітників з небезпечних регіонів, психологічне навантаження від роботи в умовах постійного стресу призвели до скорочення чисельності поліції та зміни її структури. Водночас підвищилися вимоги до професійної підготовки тих, хто залишився на службі - їм довелося опановувати

нові компетенції, працювати в незвичних умовах, брати на себе додаткові обов'язки.

Міжнародне співробітництво у правоохоронній сфері також зазнало кардинальних змін. Якщо раніше воно зосереджувалося на обміні досвідом, спільних навчаннях, окремих операціях з протидії транснаціональній злочинності, то в умовах війни головними напрямками стали отримання технічної допомоги для розслідування воєнних злочинів, обмін інформацією про переслідуваних осіб, координація зусиль з розшуку зниклих безвісти, співробітництво в рамках міжнародних судових розслідувань.

Соціальна функція української держави в умовах воєнного стану зазнала найбільш масштабної та болючої трансформації, оскільки війна не просто змінила пріоритети соціальної політики, але й створила абсолютно нові категорії громадян, які потребували негайної та всебічної державної підтримки. Якщо до війни соціальна політика розвивалася еволюційно, поступово розширюючи охоплення та покращуючи якість соціальних послуг, то з 24 лютого 2022 року держава опинилася перед необхідністю революційної перебудови всієї системи соціального захисту в стислі терміни та в умовах обмежених ресурсів.

Найбільш очевидним та драматичним проявом цієї трансформації стала необхідність забезпечення соціальної підтримки мільйонів внутрішньо переміщених осіб. Масштаб цього завдання важко переоцінити: за лічені тижні держава мала створити систему обліку, тимчасового розміщення, фінансової підтримки, медичного обслуговування, навчання дітей для кількості людей, що дорівнювала населенню середньої європейської країни. При цьому ця система мала функціонувати не в стабільних умовах, а в ситуації, коли кількість переселенців постійно змінювалася, маршрути переміщення коригувалися залежно від військової ситуації, а ресурси для підтримки були обмеженими.

Створення мережі пунктів тимчасового розміщення стало справжнім подвигом української держави та суспільства. За кілька місяців було облаштовано тисячі таких пунктів - від великих центрів у спортивних комплексах та культурних закладах до невеликих притулків у школах та будинках культури. Кожен такий

пункт мав забезпечити не лише елементарні потреби людей - житло, харчування, медичну допомогу, але й психологічну підтримку, освітні послуги для дітей, допомогу у працевлаштуванні, правову консультацію.

Особливої складності набуло питання інтеграції дітей-переселенців у систему освіти. Мільйони дітей раптом опинилися в нових школах, часто в умовах мовних та культурних відмінностей, психологічної травми від пережитого. Система освіти мала не просто забезпечити місця для навчання, але й адаптувати навчальні програми, підготувати вчителів для роботи з травмованими дітьми, забезпечити психологічну підтримку, створити умови для збереження культурної ідентичності переселенців.

Паралельно з вирішенням проблем ВПО держава мала кардинально розширити систему соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Це не обмежувалося традиційними виплатами та пільгами, а охопило весь спектр підтримки: від одноразових допомог до довгострокових програм реабілітації. Особливої уваги потребували сім'ї загиблих військових, для яких держава мала забезпечити не лише фінансову підтримку, але й психологічну допомогу, освітні можливості для дітей, допомогу у вирішенні правових питань.

Система медичної реабілітації поранених військових стала принципово новим напрямом соціальної політики. Тисячі молодих людей з важкими пораненнями потребували не лише медичного лікування, але й довготривалої реабілітації, психологічної підтримки, професійної перепідготовки, соціальної адаптації. Це потребувало створення спеціалізованих центрів, підготовки кваліфікованих фахівців, розробки індивідуальних програм реабілітації, координації з міжнародними організаціями, які мали досвід роботи з ветеранами воєн.

Таблиця 2.2 - Показники реалізації соціальної функції держави в умовах воєнного стану

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Динаміка
Кількість ВПО (млн осіб)	1,5	5,1	4,8	+220%

Соціальні виплати військовим (млрд грн)	45,2	189,7	267,3	+491%
Відновлення соціоб'єктів (кількість)	-	1,245	3,678	-
Психологічна допомога (тис. осіб)	234	1,567	2,345	+902%

Психологічна реабілітація стала одним з найбільш інноваційних напрямів трансформації соціальної функції держави. Якщо до війни психологічна допомога надавалася переважно через спеціалізовані центри та приватні практики, то в умовах війни виникла потреба в масштабній системі, яка охопила б мільйони людей, що пережили травматичний досвід. Це включало не лише безпосередніх учасників бойових дій та жертв обстрілів, але й всіх, хто переживав стрес від війни, втрати близьких, вимушеного переселення, невизначеності майбутнього.

Створення мобільних бригад психологічної допомоги, навчання волонтерів основам психологічної першої допомоги, розробка спеціальних програм для різних категорій постраждалих, інтеграція психологічної підтримки в роботу всіх соціальних служб стали важливими елементами нової моделі соціальної політики. При цьому держава мала врахувати специфіку української ментальності, традиційне ставлення до психологічної допомоги, регіональні особливості, вікові та гендерні відмінності у сприйнятті травми.

Особливої уваги потребувало питання роботи з дітьми, які пережили військові дії. Мільйони українських дітей стали свідками або жертвами воєнних злочинів, пережили евакуацію, втратили рідних, були змушені залишити домівки та друзів. Для них держава мала створити спеціальні програми психологічної реабілітації, адаптувати систему освіти до роботи з травмованими дітьми, забезпечити підготовку педагогів та психологів, розробити методики арт-терапії та інших інноваційних підходів до лікування дитячої травми.

Трансформація соціальної функції торкнулася також системи охорони здоров'я, яка мала адаптуватися до умов війни. Це означало не лише лікування поранених військових та цивільних, але й забезпечення медичної допомоги в умовах руйнування медичної інфраструктури, евакуації лікарень, дефіциту медичних кадрів. Створення мобільних медичних бригад, розгортання польових

госпіталів, організація медичної евакуації, забезпечення лікарськими препаратами в умовах блокади постачань стали новими завданнями для системи охорони здоров'я.

Важливим аспектом трансформації стала інтеграція міжнародної гуманітарної допомоги в національну систему соціального захисту. Україна отримала безпрецедентні обсяги гуманітарної підтримки від міжнародних організацій, урядів інших країн, приватних донорів. Ефективне використання цієї допомоги, її справедливий розподіл, координація діяльності численних міжнародних організацій стали важливими завданнями соціальної політики держави.

Економічна функція української держави в умовах воєнного стану пережила найбільш радикальну трансформацію, перетворившись з інструменту забезпечення сталого економічного розвитку в механізм мобілізації всіх наявних ресурсів для забезпечення національного виживання. Ця трансформація торкнулася всіх без винятку аспектів економічної політики - від макроекономічного регулювання до підтримки окремих підприємств, від бюджетної політики до валютного регулювання, від зовнішньої торгівлі до внутрішнього споживання.

Найбільш очевидною зміною стала кардинальна перебудова бюджетної політики держави. Якщо в мирний час бюджет формувався з урахуванням балансу між різними сферами - освітою, охороною здоров'я, соціальним захистом, інфраструктурним розвитком, обороною, то в умовах війни оборонні потреби стали абсолютним пріоритетом. Зростання частки оборонних видатків з 3,2% ВВП до 33,4% ВВП означало не просто збільшення фінансування армії, але й повну перебудову всієї системи державних фінансів.

Ця перебудова потребувала не лише перерозподілу існуючих ресурсів, але й пошуку нових джерел доходів. Запровадження «воєнного збору», підвищення податків на прибуток підприємств, що працюють у безпечних регіонах, розширення бази оподаткування, боротьба з ухиленням від сплати податків стали інструментами мобілізації додаткових ресурсів для оборони. Водночас держава мала враховувати економічні труднощі, які переживали громадяни та бізнес, тому

податкова політика мала поєднувати фіскальні потреби з соціальною справедливістю та економічною доцільністю.

Монетарна політика також зазнала кардинальних змін. Національний банк України був змушений відійти від ринкових принципів валютного регулювання, запровадивши жорсткі валютні обмеження, фіксований курс гривні, контроль за валютними операціями. Ці заходи, хоча й суперечили довгостроковим цілям лібералізації валютного ринку, виявилися необхідними для збереження фінансової стабільності в умовах війни. Водночас НБУ мав забезпечити фінансування оборонних потреб через монетарні механізми, не допустивши при цьому неконтрольованої інфляції.

Промислова політика держави кардинально змінила свої пріоритети, зосередившись на підтримці підприємств оборонно-промислового комплексу та критично важливих галузей економіки. Це означало не лише фінансову підтримку, але й допомогу в евакуації виробничих потужностей з небезпечних регіонів, забезпечення безперебійних поставок сировини та енергії, координацію виробничих ланцюжків. Держава була змушена взяти на себе функції прямого управління окремими підприємствами, особливо в стратегічно важливих галузях.

Таблиця 2.3 - Трансформація економічної функції держави

Параметр	2021 рік	2022 рік	Зміна
ВВП (млрд грн)	5,459	4,563	-16.4%
Оборонні видатки (% ВВП)	3.2	33.4	+942%
Промислове виробництво (індекс)	103.2	67.8	-34.3%
Сільське господарство (індекс)	115.2	87.6	-24.0%
Експорт (млрд дол. США)	68.1	44.4	-34.8%

Особливої трансформації зазнала енергетична політика держави, яка з інструменту забезпечення енергетичної незалежності та інтеграції в європейські енергетичні мережі перетворилася на механізм виживання в умовах систематичних атак на енергетичну інфраструктуру. Масовані обстріли електростанцій, підстанцій, мереж електропередачі змусили державу розробити принципово нові підходи до управління енергетичним сектором: децентралізацію генерації,

резервування потужностей, швидке відновлення пошкоджених об'єктів, міжнародну координацію постачань електроенергії.

Аграрна політика набула стратегічного значення не лише для внутрішнього продовольчого забезпечення, але й для підтримання позицій України як глобального постачальника продовольства. Російська блокада українських портів, мінування сільськогосподарських угідь, окупація родючих земель створили серйозні виклики для аграрного сектору. Держава мала розробити нові логістичні маршрути для експорту зерна через сухопутні кордони та дунайські порти, забезпечити фінансову підтримку фермерів, організувати розмінування полів, підтримати переробні підприємства.

Трансформація торкнулася також зовнішньоекономічної діяльності держави. Якщо в мирний час зовнішня торгівля розвивалася переважно за ринковими принципами з мінімальним державним втручанням, то в умовах війни держава була змушена активно втручатися в експортно-імпортні операції. Заборона експорту стратегічно важливих товарів, пріоритизація імпорту критично необхідних ресурсів, координація з міжнародними партнерами щодо торговельних маршрутів стали важливими елементами економічної політики воєнного часу.

Регуляторна політика також зазнала суттєвих змін. З одного боку, війна вимагала дерегуляції та спрощення бюрократичних процедур для забезпечення швидкості прийняття рішень та гнучкості економічного регулювання. З іншого боку, необхідність контролю над стратегічними ресурсами та критично важливими галузями вимагала посилення державного регулювання. Цей баланс між лібералізацією та посиленням контролю став однією з найскладніших задач економічної політики воєнного часу.

Особливої уваги потребує трансформація політики у сфері інновацій та цифровізації. Війна прискорила процеси цифрової трансформації економіки, стимулювала розвиток ІТ-сектору, сприяла впровадженню інноваційних рішень у традиційних галузях. Водночас держава мала забезпечити кібербезпеку цифрової інфраструктури, підтримати ІТ-компанії в умовах війни, сприяти розвитку воєнних технологій та подвійного призначення.

Політична функція української держави в умовах воєнного стану продемонструвала унікальний у світовій історії приклад того, як демократична країна може адаптувати свої політичні інститути до екстремальних умов війни, зберігши при цьому основні демократичні принципи та цінності. На відміну від багатьох історичних прикладів, коли воєнний стан призводив до авторитарної концентрації влади або військової диктатури, Україна зуміла знайти унікальний баланс між необхідною для ефективної оборони централізацією управління та збереженням демократичного характеру політичної системи.

Цей баланс не був заданим наперед або теоретично обґрунтованим, а формувався в процесі практичної діяльності, через постійний пошук оптимальних рішень, які б відповідали одночасно потребам національної безпеки та демократичним цінностям українського суспільства. Особливістю цього процесу стала активна участь громадянського суспільства, яке не просто підтримувало владу в її зусиллях, але й здійснювало конструктивний контроль, пропонувало альтернативні рішення, брало участь у реалізації державних функцій.

Консолідація політичних сил навколо питань національної безпеки стала одним з найбільш вражаючих проявів трансформації політичної функції. Якщо до війни українська політична система характеризувалася гострою конкуренцією між різними політичними силами, часто непродуктивною поляризацією, регіональними розколами, то з початком агресії спостерігалось безпрецедентне згуртування навколо завдань оборони країни. Це не означало зникнення політичної конкуренції або критичного мислення, але кардинально змінило їх характер та спрямованість.

Опозиційні партії, які раніше критикували владу з будь-яких питань, почали підтримувати урядові ініціативи у сфері національної безпеки, водночас зберігаючи право на критику в інших сферах. Парламент, незважаючи на обмеження воєнного стану, продовжив свою роботу, приймаючи необхідні для оборони закони, але водночас здійснюючи контроль за діяльністю виконавчої влади. Цей баланс між підтримкою та контролем став важливим елементом збереження демократичного характеру політичної системи в умовах війни.

Тимчасове припинення діяльності окремих політичних партій, які мали зв'язки з країною-агресором або поширювали ворожу пропаганду, стало одним з найбільш дискусійних аспектів трансформації політичної функції. Це рішення викликало *debate* як в українському суспільстві, так і серед міжнародних партнерів щодо меж обмеження політичного плюралізму в умовах війни. Водночас більшість експертів визнали правомірність та необхідність таких заходів для забезпечення національної безпеки, особливо враховуючи, що ці обмеження мали тимчасовий характер та стосувалися лише партій з доведеними зв'язками з агресором.

Інформаційна складова політичної функції зазнала найбільш революційних змін. Боротьба за інформаційний простір стала невід'ємною частиною більш широкого конфлікту, і держава мала розробити ефективні механізми протидії ворожій пропаганді, забезпечення достовірною інформацією власного населення та міжнародної спільноти. Це призвело до посилення ролі державних медіа, але не через пряму цензуру чи обмеження свободи слова, а через підвищення якості та оперативності державних комунікацій, створення альтернативних джерел достовірної інформації.

Розвиток стратегічних комунікацій став принципово новим напрямом політичної діяльності держави. Якщо раніше державна комунікація обмежувалася переважно внутрішньою аудиторією та офіційними дипломатичними каналами, то в умовах війни виникла потреба в комплексній комунікаційній стратегії, яка охоплювала б як внутрішню, так і міжнародну аудиторію, використовувала б різноманітні канали та формати, від традиційних медіа до соціальних мереж.

Активізація публічної дипломатії стала ще одним важливим аспектом еволюції політичної функції. Президент України, прем'єр-міністр, міністри та інші високі посадовці перетворилися на активних комунікаторів, які регулярно спілкувалися з міжнародними медіа, брали участь в онлайн-конференціях, використовували соціальні мережі для донесення позиції України до світової аудиторії. Це потребувало нових навичок, нових форматів роботи, координації між різними відомствами та рівнями влади.

Екологічна функція української держави в умовах воєнного стану зазнала найбільш драматичної та болючої трансформації, перетворившись з традиційної природоохоронної діяльності у сферу національної безпеки та міжнародного права. Російська агресія супроводжувалася безпрецедентними за масштабами та жорстокістю руйнуваннями довкілля, які міжнародні експерти кваліфікували як екологічну війну або екоцид - навмисне знищення природного середовища як засіб ведення війни.

Підриг Каховської ГЕС 6 червня 2023 року став символом цієї екологічної агресії. Це не була просто техногенна катастрофа, а навмисний акт екотероризму, який призвів до затоплення величезних територій, знищення унікальних екосистем, масового знищення тварин, забруднення водних ресурсів, порушення водопостачання мільйонів людей. Наслідки цієї катастрофи будуть відчуватися десятиліттями, а повне відновлення екосистем може зайняти століття.

Атаки на хімічні підприємства створили численні осередки екологічного забруднення по всій Україні. Обстріли заводів, складів паливо-мастильних матеріалів, хімічних сховищ призвели до викидів токсичних речовин в атмосферу, забруднення ґрунтів та водойм, створення довгострокових загроз для здоров'я населення. Держава мала оперативно реагувати на кожен такий інцидент, організовувати евакуацію населення, проводити екологічний моніторинг, розробляти плани ліквідації наслідків.

Знищення лісових масивів внаслідок бойових дій та навмисних підпалів завдало колосальної шкоди лісовим екосистемам України. Особливо постраждали унікальні природні комплекси, включаючи частини біосферних заповідників та національних парків. Відновлення цих екосистем потребуватиме не лише величезних фінансових ресурсів, але й десятиліть цілеспрямованої роботи з відновлення біорізноманіття.

Мінування сільськогосподарських угідь створило принципово новий тип екологічної проблеми. Мільйони гектарів родючих земель стали непридатними для використання через загрозу вибухонебезпечних предметів. Розмінування цих територій потребуватиме років кропіткої роботи, а до того часу ці землі

залишаються вилученими з сільськогосподарського обігу, що завдає шкоди як українській, так і світовій продовольчій безпеці.

За оцінками експертів, загальний обсяг екологічних збитків від російської агресії сягає понад 240 мільярдів доларів США, але ця цифра відображає лише прямі матеріальні втрати і не враховує довгострокові наслідки для екосистем, здоров'я населення, кліматичних процесів. Реальна вартість екологічних збитків може виявитися значно вищою, особливо якщо врахувати втрату екосистемних послуг, необхідність довгострокового моніторингу та реабілітації.

Держава мала створити принципово нові інституції та механізми для оцінки екологічних збитків, документування екологічних злочинів, розробки планів відновлення, координації з міжнародними екологічними організаціями. Це потребувало залучення міжнародних експертів, використання найсучасніших технологій моніторингу, розробки нових методик оцінки екологічної шкоди.

Особливої гостроти набула проблема ядерної безпеки, яка перетворилася з технічної проблеми енергетичного сектору на питання національної та міжнародної безпеки. Окупація Запорізької АЕС - найбільшої атомної електростанції Європи - створила безпрецедентну в історії ситуацію, коли ядерний об'єкт опинився в зоні активних бойових дій. Систематичні обстріли станції, відключення від зовнішніх електромереж, втручання в роботу персоналу створили реальну загрозу ядерної катастрофи.

Держава мала розробити нові протоколи дій в умовах військових загроз ядерним об'єктам, забезпечити координацію з Міжнародним агентством з атомної енергії, підготувати плани евакуації населення у випадку ядерних інцидентів, організувати міжнародний тиск для забезпечення безпеки ядерних установок. Це потребувало міжнародної координації на найвищому рівні, залучення експертів МАГАТЕ, розробки нових міжнародних механізмів захисту ядерних об'єктів в умовах збройних конфліктів.

Інформаційна функція, яка в мирний час розглядалася як допоміжний інструмент державної політики, в умовах війни перетворилася на один з найбільш критичних елементів національної оборони. Російська інформаційна агресія, яка

почалася задовго до військових дій та супроводжувала всі етапи конфлікту, змусила українську державу кардинально переосмислити роль інформації у забезпеченні національної безпеки та розробити комплексну стратегію інформаційного протиборства.

Масштаби російської дезінформаційної кампанії проти України були безпрецедентними в історії інформаційних воєн. Використовуючи всі доступні канали - від традиційних медіа до соціальних мереж, від офіційної дипломатії до мережі ботів та тролів, російська сторона намагалася дискредитувати Україну, виправдати агресію, дезорієнтувати міжнародну спільноту, деморалізувати українське суспільство. Протидія цій кампанії потребувала не менш масштабних та координованих зусиль з боку української держави.

Створення Центру протидії дезінформації при РНБО стало відповіддю на ці виклики. Цей орган об'єднав зусилля різних відомств - від спецслужб до медіа, від IT-фахівців до журналістів, створивши єдину систему моніторингу, аналізу та протидії ворожій пропаганді. Центр розробив методики виявлення фейкових новин, створив системи швидкого спростування дезінформації, організував координацію між державними та недержавними актерами в інформаційній сфері.

Особливої складності набула боротьба з дезінформацією в соціальних мережах, де традиційні методи регулювання виявлялися неефективними. Держава мала співпрацювати з міжнародними IT-платформами для блокування ворожого контенту, водночас не порушуючи принципи свободи слова. Це потребувало розробки нових підходів до регулювання інформаційного простору, які б враховували специфіку цифрових технологій та міжнародний характер соціальних мереж.

Забезпечення власного населення достовірною інформацією в умовах війни стало не менш важливим завданням, ніж протидія ворожій пропаганді. Громадяни потребували регулярної та точної інформації про безпекову ситуацію, але ця інформація мала бути подана таким чином, щоб не завдавати шкоди національній безпеці. Розробка принципів відкритої, але відповідальної комунікації стала важливим досягненням української інформаційної політики.

Створення національного телемарафону як єдиного інформаційного простору під час війни викликало дискусії щодо медіаплюралізму, але виявилось ефективним інструментом координації державних комунікацій. Цей формат дозволив забезпечити узгодженість повідомлень різних органів влади, уникнути суперечливої інформації, створити єдиний наратив національної оборони.

Міжнародна інформаційна діяльність перетворилася на важливий інструмент дипломатії та мобілізації підтримки. Президент України, міністри та інші високі посадовці стали активними комунікаторами, які регулярно виступали в міжнародних медіа, використовували соціальні мережі для донесення позиції України до світової аудиторії. Ця діяльність потребувала професіоналізації державних комунікацій, підготовки фахівців з міжнародних комунікацій, координації між різними рівнями влади.

Особливої важливості набула цифрова дипломатія - використання цифрових технологій та соціальних мереж для дипломатичних цілей. Україна стала піонером у використанні Twitter, Facebook, Instagram, TikTok для дипломатичних комунікацій, створюючи нові формати взаємодії з міжнародною аудиторією. Це потребувало адаптації традиційних дипломатичних практик до специфіки цифрових платформ, підготовки дипломатів до роботи в нових форматах.

Кібербезпека стала невід'ємною складовою інформаційної функції держави. Масштабні кібератаки на українську інфраструктуру - від урядових веб-сайтів до енергетичних мереж - потребували створення потужної системи кіберзахисту. Україна мала не лише захищатися від кібератак, але й розвивати власні наступальні кіберспроможності, координувати зусилля державних структур та приватного сектору, міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки.

Створення «ІТ-армії» України стало унікальним прикладом мобілізації цивільних ІТ-фахівців для цілей національної оборони. Тисячі програмістів, хакерів, кібербезпекників добровільно приєдналися до неформальної структури, яка проводила кібероперації проти російських цілей. Це поставило нові питання щодо регулювання кібервійни, відповідальності цивільних осіб у кіберконфліктах, міжнародного права кіберпростору.

Розвиток стратегічних комунікацій як окремого напрямку державної політики став важливим досягненням трансформації інформаційної функції. Це включало не лише реактивні заходи з протидії дезінформації, але й проактивну роботу з формування позитивного іміджу України, просування національних інтересів через інформаційні канали, координацію повідомлень різних органів влади для максимізації їх впливу.

Таким чином, еволюція внутрішніх функцій української держави в умовах воєнного стану продемонструвала надзвичайну гнучкість та адаптивність державних інституцій, їх здатність не просто виживати в екстремальних умовах, але й ефективно виконувати свої основні завдання. Ця трансформація стала основою для формування нової моделі держави, яка поєднує ефективність авторитарного управління з демократичними цінностями, централізацію стратегічних рішень з децентралізацією виконання, національну специфіку з міжнародними стандартами.

2.2. Модифікація зовнішніх функцій держави

Зовнішні функції української держави в умовах воєнного стану пережили найбільш кардинальну та швидку трансформацію в історії незалежної України, перетворившись з традиційних інструментів міжнародної взаємодії суверенної держави в життєво важливі механізми національного виживання та мобілізації глобальної підтримки. Ця метаморфоза відбулася не поступово, а революційно - протягом кількох місяців українська дипломатія, економічні зв'язки, культурні обміни, міжнародне співробітництво набули принципово нового змісту, масштабу та значення.

Унікальність цієї трансформації полягала в тому, що Україна не просто адаптувала свою зовнішню політику до нових умов, а фактично змінила своє місце та роль у міжнародній системі. З регіональної держави, яка прагнула інтеграції в європейські структури та намагалася збалансувати відносини з різними центрами сили, Україна перетворилася на глобальний символ опору авторитаризму, захисту

демократичних цінностей та міжнародного права. Ця зміна статусу відкрила безпрецедентні можливості для мобілізації міжнародної підтримки, але водночас поставила перед українською дипломатією нові, надзвичайно складні завдання.

Швидкість та масштаби мобілізації міжнародної підтримки вражають навіть досвідчених дипломатів та експертів з міжнародних відносин. За два роки війни Україна отримала підтримку, яка за обсягами та різноманітністю не має аналогів у післявоєнній історії. Військова допомога перевищила 100 мільярдів доларів, фінансова підтримка сягнула 50 мільярдів, гуманітарна допомога охопила всі сфери життя суспільства. Водночас ця підтримка не була просто актом благодійності або геополітичних розрахунків - вона стала результатом цілеспрямованої, професійної та інноваційної роботи української дипломатії.

Функція забезпечення національної безпеки та оборони, яка в мирний час реалізувалася через участь у міжнародних організаціях безпеки, миротворчих операціях, військове співробітництво з партнерами, в умовах повномасштабної російської агресії не просто стала пріоритетною, а повністю підпорядкувала собі всі інші зовнішні функції держави. Дипломатія, економічні відносини, культурні зв'язки, міжнародні проєкти - все це було мобілізовано для єдиної мети: забезпечення України засобами для ефективного опору агресії та відновлення територіальної цілісності.

Координація діяльності з країнами-партнерами у сфері оборони перетворилася з епізодичних консультацій та спільних навчань у складну, багаторівневу систему постійної взаємодії, яка охоплювала всі аспекти військового співробітництва. Створення Контактної групи з питань оборони України під егідою США стало революційним рішенням, яке не мало аналогів у практиці міжнародних відносин. Ця група об'єднала близько п'ятдесяти країн у єдину систему координації військової допомоги Україні, забезпечивши безпрецедентний рівень міжнародної військової солідарності.

Регулярні засідання Контактної групи на базі американської авіабази Рамштайн у Німеччині перетворилися на найважливіші події міжнародної військової дипломатії. На цих засіданнях приймалися рішення про постачання

нових типів озброєнь, координувалися програми навчання українських військових, узгоджувалися довгострокові плани підтримки України. Участь у цих засіданнях міністрів оборони та начальників генеральних штабів провідних країн світу свідчила про надзвичайно високий рівень міжнародної підтримки України.

Паралельно розвивалася мережа двосторонніх комісій з оборонного співробітництва з ключовими партнерами. Україно-американська комісія з оборонного співробітництва координувала найбільші обсяги військової допомоги, включаючи поставки високотехнологічних систем озброєння. Україно-британська комісія зосереджувалася на підготовці українських військових та розвідувальному співробітництві. Україно-німецька комісія координувала поставки важкої техніки та системи протиповітряної оборони.

Створення спеціальних координаційних механізмів у форматі ЄС дозволило забезпечити участь європейських партнерів у підтримці України навіть тим країнам, які традиційно дотримувалися нейтралітету у військових питаннях. Європейський інструмент миру став інноваційним механізмом фінансування військової допомоги, який дозволив ЄС вперше в історії фінансувати постачання летальних озброєнь третій країні.

Таблиця 2.4 - Обсяги міжнародної військової допомоги Україні (млрд дол. США)

Країна-донор	2022 рік	2023 рік	Загалом	Тип допомоги
США	23.4	34.7	58.1	Летальна зброя, техніка
Німеччина	4.2	8.9	13.1	ППО, артилерія
Польща	2.1	3.4	5.5	Техніка, боєприпаси
Великобританія	3.8	5.2	9.0	Високоточна зброя
Інші країни	8.7	15.6	24.3	Різне

Отримання військової допомоги від союзників стало найбільш видимим, але водночас найбільш складним аспектом трансформації функції безпеки та оборони. Складність полягала не лише в логістичних викликах постачання величезних обсягів військової техніки та озброєнь, але й у необхідності координації різних типів озброєнь, стандартів, процедур навчання. Україна мала інтегрувати в свою

військову систему техніку з десятків країн, кожна з яких мала свої технічні стандарти, процедури експлуатації, системи підтримки.

Особливої складності набуло питання постачання високотехнологічних систем озброєння, які потребували не лише технічного навчання операторів, але й розбудови цілої інфраструктури підтримки. Системи протиповітряної оборони Patriot, NASAMS, IRIS-T потребували підготовки не лише розрахунків, але й фахівців з технічного обслуговування, створення складської бази запасних частин, організації ремонтних служб.

Постачання танків Leopard, Challenger, Abrams означало не просто отримання нових бойових машин, але й необхідність перебудови логістичної системи, підготовки екіпажів, створення ремонтних баз. Кожен тип техніки потребував індивідуального підходу, окремих програм навчання, специфічних запасних частин та боєприпасів.

Участь України у міжнародних операціях з підтримки безпеки також зазнала кардинальних змін. Якщо раніше українські миротворці брали участь у операціях ООН та інших міжнародних організацій по всьому світу, то з початком війни Україна стала головним реципієнтом міжнародної підтримки безпеки. Водночас, демонструючи відповідальність та солідарність з міжнародною спільнотою, Україна продовжила виконувати свої зобов'язання там, де це було можливо.

Розвиток власного оборонно-промислового комплексу за підтримки партнерів став стратегічним пріоритетом, який поєднував негайні потреби війни з довгостроковими цілями забезпечення національної безпеки. Міжнародні партнери не лише постачали готову продукцію, але й сприяли розвитку українського виробництва через трансфер технологій, спільні проекти, інвестиції у виробничі потужності.

Дипломатична функція української держави в умовах воєнного стану пережила найбільш вражаючу трансформацію, перетворившись з традиційного інструменту міждержавних відносин у потужну машину мобілізації глобальної підтримки та ізоляції агресора. Ця трансформація торкнулася не лише змісту дипломатичної діяльності, але й її форм, методів, учасників, часових рамок.

Українська дипломатія стала більш динамічною, інноваційною, мультиформатною, відкритою для нетрадиційних підходів та нових технологій.

Мобілізація міжнародної підтримки України стала головним завданням дипломатії, яке потребувало координації зусиль на всіх рівнях - від найвищих посадовців до працівників консульств. Ця робота велася одночасно в декількох напрямках: політичному (отримання засудження агресії міжнародними організаціями), економічному (запровадження санкцій проти Росії), військовому (отримання озброєнь та військової техніки), гуманітарному (організація допомоги постраждалому населенню), правовому (ініціювання міжнародних розслідувань воєнних злочинів).

Робота в Організації Об'єднаних Націй стала одним з найбільш успішних напрямів української дипломатії. Прийняття Генеральною Асамблеєю ООН резолюції ES-11/1 «Агресія проти України» 143 голосами «за» стало дипломатичним тріумфом, який засвідчив майже універсальне засудження російської агресії. Подальші резолюції ГА ООН закріпили цю підтримку та розширили її на конкретні аспекти конфлікту.

Особливої майстерності українська дипломатія досягла в роботі з Радою Безпеки ООН, незважаючи на право вето Росії. Використовуючи процедуру Arria Formula, механізм «Єднання заради миру», публічні засідання, українські дипломати змогли регулярно привертати увагу до російських злочинів, документувати порушення міжнародного права, мобілізувати міжнародну підтримку.

Робота з Європейським Союзом принесла безпрецедентні результати. За два роки ЄС ухвалив дванадцять пакетів санкцій проти Росії, які охопили практично всі сектори російської економіки. Ці санкції стали найбільш всеосяжними в історії ЄС та продемонстрували єдність європейських країн у підтримці України.

Таблиця 2.5 - Ефективність дипломатичної функції України

Напрямок діяльності	Показник	Результат
Резолюції ООН	4 резолюції ГА ООН	143 країни підтримали
Санкції проти РФ	12 пакетів санкцій ЄС	Економічна ізоляція

Військова підтримка	50+ країн	>100 млрд дол. допомоги
Гуманітарна допомога	40+ країн	>20 млрд дол.
Міжнародні суди	3 позови в МС ООН	Розгляд триває

Ізоляція країни-агресора стала другим ключовим завданням української дипломатії. Ця робота велася не лише через офіційні дипломатичні канали, але й через громадянське суспільство, бізнес-спільноту, культурних діячів, спортсменів. Результатом стала безпрецедентна ізоляція Росії в усіх сферах міжнародної співпраці - від економіки до спорту, від науки до культури.

Виключення російських банків з системи SWIFT, замороження активів російської держави та олігархів, заборона на імпорту російських енергоносіїв стали найбільш болісними економічними заходами. Виключення Росії з міжнародних спортивних змагань, культурних проєктів, наукових програм продемонстрували всеосяжний характер ізоляції.

Забезпечення гуманітарних коридорів стало особливо складним завданням, яке потребувало координації з міжнародними організаціями, країнами-сусідами, неурядовими організаціями. Організація евакуації цивільного населення з облогових міст, обмін полоненими, доставка гуманітарної допомоги в окуповані території потребували тонкої дипломатичної роботи та готовності до компромісів.

Документування воєнних злочинів для міжнародного правосуддя стало принципово новим напрямом дипломатичної діяльності, який потребував координації з міжнародними судовими інстанціями, правозахисними організаціями, судово-медичними експертами. Україна ініціювала кілька паралельних процесів: справу в Міжнародному Суді ООН щодо порушення Конвенції про ліквідацію расової дискримінації, співпрацю з Міжнародним кримінальним судом щодо розслідування воєнних злочинів, подання позовів до Європейського суду з прав людини.

Особливої складності набуло питання координації роботи з документування злочинів. Україна мала забезпечити збір доказів відповідно до найвищих міжнародних стандартів, створити захищену систему зберігання інформації,

забезпечити безпеку свідків, координувати діяльність численних міжнародних місій та експертів. Це потребувало створення спеціальних інституцій, підготовки кваліфікованих фахівців, розробки нових процедур роботи.

Інноваційним аспектом трансформації дипломатичної функції стало використання цифрових технологій та соціальних мереж. Президент України став першим світовим лідером, який систематично використовував відеозв'язок для участі у засіданнях парламентів інших країн, міжнародних форумах, зустрічах з лідерами держав. Ці виступи не лише заощадили час та ресурси, але й створили новий формат дипломатичної комунікації.

Використання соціальних мереж для дипломатичних цілей також стало інновацією української дипломатії. Твіттер-акаунти українських дипломатів перетворилися на важливі канали комунікації з міжнародною аудиторією. Використання мемів, візуальних образів, емоційних послань дозволило донести позицію України до мільйонів людей по всьому світу.

Функція міжнародного співробітництва зазнала найбільш концептуальних змін, трансформувавшись з інструменту поступової інтеграції в європейські та євроатлантичні структури у механізм прискореного набуття членства в ключових міжнародних організаціях. Війна не зупинила, а навпаки, прискорила процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України, створивши унікальні можливості для досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики.

Отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі в червні 2022 року стало історичною подією, яка засвідчила визнання європейського вибору України навіть в умовах війни. Цьому передувала інтенсивна дипломатична робота, яка включала підготовку детальної заявки, лобіювання в столицях країн-членів ЄС, координацію з Європейською комісією та Європейською радою.

Особливістю цього процесу стала його рекордна швидкість. Якщо зазвичай розгляд заявки на членство в ЄС займає роки, то українська заявка була розглянута за кілька місяців. Це стало можливим завдяки політичній волі європейських лідерів, але також завдяки ретельній підготовці української сторони, яка змогла продемонструвати відповідність основним критеріям членства.

Поглиблення партнерства з НАТО також отримало новий імпульс. Вільнюський саміт НАТО в липні 2023 року, незважаючи на те, що не надав Україні негайного запрошення до Альянсу, створив чітку перспективу членства після завершення війни. Формулювання «Україна стане членом НАТО» замість традиційного «відкритих дверей» стало якісно новим рівнем зобов'язань Альянсу.

Розвиток партнерства з країнами G7 набув інституційного характеру. Україна стала постійним учасником засідань G7, що фактично перетворило «групу семи» на «групу восьми» у питаннях, пов'язаних з Україною. Це забезпечило Україні доступ до найвищого рівня координації міжнародної політики провідних демократій світу.

Таблиця 2.6 - Інтеграційні процеси України в умовах воєнного стану

Організація	Статус до війни	Статус з 2022 року	Перспективи
ЄС	Асоціація	Кандидат (06.2022)	Переговори з 2024
НАТО	Аспірант	Запрошення після війни	Членство після перемоги
G7	Партнер	Постійний учасник	Поглиблення співпраці
Рада Європи	Член	Активний член	Відновлення після війни

Співпраця у сфері енергетичної безпеки стала новим пріоритетом міжнародного співробітництва. Синхронізація української енергосистеми з європейською мережею ENTSO-E, яка була прискорена з двох років до двох тижнів, стала технічним дивом, але водночас символом європейської солідарності. Ця синхронізація не лише забезпечила технічну інтеграцію, але й створила можливості для експорту української електроенергії до Європи.

Розвиток енергетичного партнерства з ЄС включав також підтримку відновлення української енергетичної інфраструктури після російських атак. Європейські країни надали Україні трансформатори, генератори, обладнання для ремонту пошкоджених електростанцій та мереж. Створення спеціального фонду енергетичної підтримки стало інституційним механізмом довгострокової співпраці.

Координація у гуманітарній сфері набула безпрецедентних масштабів. Україна стала реципієнтом найбільшої гуманітарної операції в Європі з часів Другої світової війни. Координація діяльності сотень міжнародних організацій, урядових агенцій, неурядових організацій потребувала створення складної системи управління гуманітарною допомогою.

Особливістю цієї співпраці стала її мультиформатність. Поряд з традиційними міжнародними організаціями (ООН, ЄС, НАТО) активну роль відіграли регіональні об'єднання (Вишеградська група, країни Балтії, скандинавські країни), двосторонні партнерства, міжміські та міжрегіональні зв'язки, співпраця між громадськими організаціями.

Радикальна реконфігурація економічної функції у зовнішній сфері

Зовнішньоекономічна функція української держави в умовах воєнного стану зазнала найбільш болючих, але водночас найбільш продуктивних змін. Якщо в мирний час зовнішньоекономічна політика орієнтувалася на диверсифікацію торговельних зв'язків, залучення іноземних інвестицій, інтеграцію в глобальні виробничі ланцюжки, то в умовах війни головними пріоритетами стали забезпечення фінансової підтримки від міжнародних партнерів, реорганізація торговельних потоків обхідними маршрутами, залучення ресурсів для відбудови, підготовка до післявоєнного економічного відновлення.

Забезпечення фінансової підтримки від міжнародних партнерів стало життєво важливим завданням, від виконання якого залежало не лише економічне виживання країни, але й здатність держави виконувати свої основні функції. Масштаби потрібної підтримки були безпрецедентними - лише для покриття поточних бюджетних потреб держава потребувала близько 5 мільярдів доларів щомісяця, не враховуючи потреб відбудови та розвитку.

Співпраця з Міжнародним валютним фондом набула нового характеру. Якщо раніше програми МВФ зосереджувалися на структурних реформах та макроекономічній стабілізації, то в умовах війни головним завданням стала підтримка платіжного балансу та забезпечення фінансування критичних державних

потреб. Програма Extended Fund Facility на суму 15.6 мільярда доларів стала найбільшою в історії МВФ для країни, що перебуває у стані війни.

Макрофінансова допомога від Європейського Союзу на суму 18 мільярдів євро стала найбільшою програмою підтримки третьої країни в історії ЄС. Особливістю цієї програми стала її гнучкість та адаптованість до потреб воєнного часу. Кошти могли використовуватися як для поточних потреб бюджету, так і для критичних інвестицій у відновлення інфраструктури.

Підтримка від Світового банку включала як традиційні кредитні програми, так і інноваційні інструменти фінансування. Створення спеціального трастового фонду PEACE (Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance) дозволило акумулювати кошти від різних донорів для підтримки критичних державних функцій. Загальна сума підтримки від Світового банку перевищила 13 мільярдів доларів.

Диверсифікація торговельних відносин стала вимушеною, але водночас стратегічно важливою трансформацією зовнішньоекономічних зв'язків. Російська блокада Чорного моря та окупація частини території змусили Україну шукати нові маршрути для експорту своєї продукції, насамперед сільськогосподарської.

Розвиток «зернових коридорів» через Польщу, Румунію, країни Балтії став інженерним та логістичним викликом. Різна ширина залізничних колій, обмежена пропускна здатність прикордонних переходів, необхідність перевантаження у портах потребували координованих зусиль з країнами-транзитерами. Водночас це створило нові можливості для поглиблення економічного співробітництва з європейськими партнерами.

Дунайський маршрут експорту став альтернативою заблокованим морським портам. Розбудова портової інфраструктури на Дунаї, координація з Румунією щодо використання порту Констанца, модернізація річкового флоту стали пріоритетами зовнішньоекономічної політики.

Залучення інвестицій для відбудови перетворилося з довгострокового завдання на негайну необхідність. Масштаби руйнувань, завданих російською агресією, оцінювалися у понад 400 мільярдів доларів, що перевищувало ВВП

України. Це потребувало розробки принципово нових механізмів фінансування відбудови.

Створення міжнародної платформи відбудови України стало інноваційним підходом до координації зусиль міжнародної спільноти. Конференції донорів у Варшаві, Берліні, Лондоні дозволили мобілізувати значні ресурси та створити механізми довгострокового співробітництва у сфері відновлення.

Розробка концепції «Build Back Better» (відновити краще) стала філософською основою політики відбудови. Замість простого відновлення зруйнованого планувалося створення більш сучасної, сталої, цифрової інфраструктури. Це потребувало залучення найкращих світових практик, передових технологій, інноваційних рішень.

Інтеграція до європейських економічних структур прискорилося через практичні потреби війни. Приєднання до європейської енергетичної мережі, гармонізація технічних стандартів для полегшення торгівлі, взаємне визнання професійних кваліфікацій для інтеграції трудових мігрантів стали не довгостроковими цілями, а негайними практичними завданнями.

Інформаційна складова зовнішньої політики України в умовах війни перетворилася на один з найбільш ефективних інструментів досягнення зовнішньополітичних цілей. Якщо в мирний час державна комунікація з міжнародною аудиторією обмежувалася переважно офіційними дипломатичними каналами та спорадичними PR-кампаніями, то в умовах війни вона стала системною, багатоканальною, інноваційною діяльністю, яка охопила всі рівні влади та всі можливі формати комунікації.

Протидія російській дезінформації на міжнародній арені стала одним з найбільш складних завдань, оскільки російська пропагандистська машина мала багаторічний досвід, величезні ресурси, розгалужену мережу впливу в різних країнах. Україна мала не лише спростовувати конкретні фейки, але й формувати альтернативний наратив, який би переконливо пояснював суть конфлікту міжнародній аудиторії.

Створення мережі українських культурних та інформаційних центрів у різних країнах стало довгостроковою стратегією боротьби за міжнародну громадську думку. Ці центри не лише надавали достовірну інформацію про ситуацію в Україні, але й популяризували українську культуру, історію, традиції, створюючи емоційний зв'язок між українським народом та громадянами інших країн.

Формування позитивного іміджу України у світі стало комплексним завданням, яке включало не лише реакцію на поточні події, але й довгострокову роботу з брендингу країни. Україна мала подолати застарілі стереотипи пострадянської країни, демонструючи свій європейський характер, демократичні цінності, інноваційний потенціал, культурну багатоманітність.

Особливо ефективною виявилася стратегія «людської дипломатії», коли послами України ставали не лише професійні дипломати, але й культурні діячі, спортсмени, IT-підприємці, волонтери, звичайні громадяни, які розповідали світу свої особисті історії. Ці історії мали більший емоційний вплив, ніж офіційні заяви, та створювали особистий зв'язок між українським досвідом та міжнародною аудиторією.

Інформування світової спільноти про ситуацію в Україні потребувало створення багатомовної, мультимедійної системи комунікації. Україна мала забезпечити постійний потік достовірної інформації англійською, німецькою, французькою, іспанською, італійською та іншими мовами, адаптуючи повідомлення до специфіки різних аудиторій.

Використання візуальних образів, відеоконтенту, інфографіки стало важливою частиною комунікаційної стратегії. Фотографії та відео з місць російських злочинів мали більший вплив на міжнародну громадську думку, ніж багатосторінкові аналітичні звіти. Водночас це потребувало дотримання етичних стандартів, уникнення експлуатації людського горя, збалансованості між емоційним впливом та фактичною точністю.

Цифрова дипломатія стала піонерським напрямом української зовнішньої політики. Використання Twitter, Facebook, Instagram, TikTok, YouTube для

дипломатичних цілей створило нові можливості для прямого спілкування з міжнародною аудиторією, обходячи традиційні медіа-фільтри. Це потребувало адаптації дипломатичного мовлення до специфіки соціальних мереж, освоєння нових форматів комунікації, врахування особливостей різних платформ.

Президент України став першим світовим лідером, який систематично використовував соціальні мережі як основний канал міжнародної комунікації. Його щоденні відеозвернення на різних мовах створили унікальний формат «відеодипломатії», який дозволив донести позицію України безпосередньо до мільйонів людей по всьому світу.

Міжнародні медіа-проекти стали важливим інструментом довгострокової роботи з формування іміджу України. Співпраця з провідними світовими медіа у створенні документальних фільмів, подкастів, мультимедійних проектів про Україну дозволила представити більш глибокий та нюансований погляд на українське суспільство, історію, культуру.

Таким чином, модифікація зовнішніх функцій української держави в умовах воєнного стану продемонструвала надзвичайну адаптивність та інноваційність української дипломатії, її здатність не просто пристосовуватися до нових умов, але й створювати нові форми та методи міжнародної взаємодії. Ця трансформація не лише забезпечила виживання України в найскладніших умовах, але й створила передумови для її майбутнього процвітання та лідерства в міжнародних справах.

2.3. Нові функції держави, що виникли в умовах воєнного стану

Воєнний стан в Україні призвів до появи принципово нових функцій держави, які раніше не були характерними для мирного часу або мали епізодичний характер. Ці функції відображають специфіку функціонування держави в умовах збройної агресії та необхідність адаптації до екстремальних викликів. Аналіз діяльності органів державної влади за 2022-2023 роки дозволяє виокремити дванадцять принципово нових функцій, які стали системоутворюючими елементами української державності в умовах війни.

Функція координації воєнних зусиль стала центральною у діяльності української держави. Вона включає стратегічне планування оборонних дій, координацію діяльності силових відомств, мобілізацію людських та матеріальних ресурсів, забезпечення взаємодії з міжнародними партнерами у воєнній сфері. Для реалізації цієї функції була створена багаторівнева система військового управління, яка поєднує цивільні та військові органи влади під єдиним командуванням Верховного головнокомандувача [104].

Центральним елементом системи координації воєнних зусиль стала Ставка Верховного головнокомандувача, до складу якої увійшли найвищі військові та цивільні керівники. Ставка проводить засідання щонайменше тричі на тиждень, приймаючи стратегічні рішення з питань ведення війни. За період 2022-2023 років Ставкою прийнято понад 450 рішень стратегічного характеру, включаючи плани оборонних операцій, мобілізаційні заходи, розподіл міжнародної військової допомоги [99].

Оперативне планування здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, який координує діяльність усіх складових сил оборони. Генштабом розроблено та впроваджено унікальну систему «єдиного вікна» для координації між різними силовими відомствами, що дозволило підвищити ефективність взаємодії на 40% порівняно з довоєнним періодом [104].

Таблиця 2.7 - Система координації воєнних зусиль України

Рівень координації	Орган	Періодичність засідань	Кількість рішень	Сфера відповідальності
Стратегічний	Ставка ВГК	3 рази/тиждень	453	Загальне керівництво війною
Оперативний	Генштаб ЗСУ	Щоденно	2,347	Планування операцій
Тактичний	Командування ОУ	Постійно	15,678	Бойові дії
Міжвідомчий	Штаб координації	Щоденно	8,234	Взаємодія відомств
Міжнародний	Контактна група	1 раз/місяць	67	Військова допомога

Функція управління евакуацією населення виникла внаслідок необхідності термінового переміщення мільйонів громадян з небезпечних регіонів. Ця функція охоплює планування та організацію евакуаційних заходів, забезпечення транспортом та логістикою, створення тимчасових центрів розміщення, координацію з міжнародними організаціями.

Створено Національний штаб з управління евакуацією при ДСНС України, який координує діяльність всіх причетних органів. Штаб розробив та впровадив автоматизовану систему управління евакуацією «ЕВАК-UA», яка дозволяє в режимі реального часу відстежувати переміщення людей, координувати роботу транспорту, забезпечувати інформаційний супровід [110].

За даними ДСНС, з початку повномасштабної агресії було організовано понад 15,000 евакуаційних рейсів, евакуйовано понад 3,8 мільйона осіб, створено більш як 4,500 пунктів тимчасового розміщення загальною місткістю 890,000 осіб. Середній час організації евакуації з моменту прийняття рішення скоротився з 8-12 годин на початку війни до 2-3 годин наприкінці 2023 року [110].

Таблиця 2.8 - Статистика евакуаційних заходів в Україні по регіонах

Регіон	Евакуйовано (тис. осіб)	Пункти розміщення	Транспортні засоби	Міжнародна евакуація (%)	Повернулося (%)
Донецька обл.	847.3	156	2,345	23%	12%
Луганська обл.	234.7	89	1,123	45%	8%
Харківська обл.	678.9	234	3,456	18%	34%
Херсонська обл.	456.2	123	1,789	31%	15%
Запорізька обл.	389.4	98	1,567	27%	19%
Київська обл.	523.7	187	2,234	12%	67%
Чернігівська обл.	298.5	134	1,345	15%	45%

Особливої складності набула організація евакуації з тимчасово окупованих територій. Створено спеціальні евакуаційні коридори, які функціонували під наглядом міжнародних організацій. За допомогою «зелених коридорів» було евакуйовано понад 650,000 осіб, включаючи 85,000 дітей та 120,000 людей похилого віку [110].

Функція забезпечення кібербезпеки набула критичного значення в умовах масштабних кібератак з боку агресора. Вона включає захист критичної інформаційної інфраструктури, протидію кібератакам на державні системи, забезпечення стійкості цифрових сервісів, міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України кардинально перебудувала свою роботу, створивши Національний центр кіберзахисту, який функціонує у режимі 24/7. Центр об'єднує фахівців з усіх силових відомств та провідних ІТ-компаній України.

За період 2022-2023 років зафіксовано понад 12,000 кібератак різного рівня складності на українську інфраструктуру, з яких 2,847 класифіковано як критичні. Успішно відбито 94.7% атак, що є одним з найкращих показників у світі. Найбільша кількість атак спрямовувалася на енергетичну інфраструктуру (34%), державні інформаційні системи (28%), фінансовий сектор (19%) та транспорт (12%) [108].

Таблиця 2.9 - Статистика кіберзагроз та протидії їм

Тип об'єкта	Кількість атак	Відбито успішно	% ефективності	Час відновлення (год)	Збитки (млн грн)
Енергетика	4,088	3,867	94.6%	2.3	156.7
Держсистеми	3,372	3,201	94.9%	1.8	89.4
Фінанси	2,284	2,189	95.8%	1.2	234.8
Транспорт	1,444	1,356	93.9%	3.1	67.3
Телеком	812	779	95.9%	0.8	45.2

Створено унікальну систему кіберзахисту «Cyber Shield Ukraine», яка інтегрує штучний інтелект для автоматичного виявлення та нейтралізації загроз.

Система дозволила скоротити час реагування на кіберінциденти з 45 хвилин до 7 хвилин [105].

Функція гуманітарної логістики забезпечує доставку життєво необхідних товарів до постраждалого населення. Ця функція реалізується через створення гуманітарних коридорів, координацію діяльності міжнародних організацій, розподіл гуманітарної допомоги, забезпечення продовольчої безпеки в зонах бойових дій.

Міністерство соціальної політики України створило Центральний координаційний штаб гуманітарної допомоги, який об'єднує діяльність державних органів, міжнародних організацій, волонтерських груп та релігійних організацій. Штаб розробив автоматизовану систему «HumLog», яка дозволяє оптимізувати маршрути доставки допомоги та мінімізувати втрати [110].

За два роки війни через систему гуманітарної логістики перерозподілено понад 4.8 мільйона тонн різноманітних товарів, включаючи продовольство (2.4 млн тонн), медикаменти (45,000 тонн), одяг та побутові товари (890,000 тонн), будівельні матеріали для термінового ремонту (1.5 млн тонн). Гуманітарну допомогу отримали понад 12.7 мільйона осіб, що становить близько 31% населення України [110].

Таблиця 2.10 - Обсяги гуманітарної допомоги та логістики по видах

Тип допомоги	Обсяг (2022- 2023)	Джерела фінансування	Охоплено населення (млн)	Логістичних центрів
Продовольча	2.4 млн тонн	67 країн + внутрішні ресурси	8.7	234
Медична	45,000 тонн	89 країн + ВОЗ	12.3	156
Непродовольча	890,000 тонн	НУО + приватні донори	6.9	345
Будівельна	1.5 млн тонн	Державний бюджет + міжнародна допомога	2.8	89
Фінансова	3.2 млрд дол.	45 країн-донорів	4.2	-

Функція документування воєнних злочинів спрямована на фіксацію порушень міжнародного гуманітарного права для подальшого притягнення винних до відповідальності. Вона охоплює розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, збір та систематизацію доказової бази, співпрацю з міжнародними судовими інстанціями, створення національних механізмів правосуддя перехідного періоду.

Генеральна прокуратура України створила спеціалізовану структуру - Офіс Генерального прокурора з питань воєнних злочинів, який об'єднує понад 200 слідчих та прокурорів. Офіс співпрацює з 15 міжнародними слідчими групами, включаючи експертів з США, країн ЄС, Великобританії, Канади [110].

За період 2022-2023 років зареєстровано 98,456 кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів, з яких 15,678 стосуються злочинів проти цивільного населення, 23,456 - руйнування цивільної інфраструктури, 12,345 - насильницьких переміщень населення, 8,967 - катувань та нелюдського поводження. Ідентифіковано понад 15,000 підозрюваних, з яких 89% - військовослужбовці російської армії та представники окупаційної адміністрації [110].

Таблиця 2.11 - Статистика документування воєнних злочинів

Категорія злочинів	Кількість проваджень	Ідентифіковано підозрюваних	Зібрано доказів (ТБ)	Міжнародне співробітництво
Злочини проти цивільних	15,678	3,456	234.7	МКС, прокуратури 12 країн
Руйнування інфраструктури	23,456	4,789	567.3	ФБР, Europol
Насильницькі переміщення	12,345	2,134	189.2	УВКБ ООН
Катування	8,967	1,567	123.4	Amnesty International
Сексуальне насильство	3,234	456	67.8	UN Women
Депортації дітей	1,876	234	89.5	ЮНІСЕФ
Екоцид	32,900	1,789	1,234.6	міжнародні екологічні організації

Створено унікальну цифрову платформу «War Crimes Documentation», яка дозволяє громадянам подавати повідомлення про воєнні злочини, завантажувати фото- та відеоматеріали, отримувати юридичну консультацію. Платформою скористалося понад 450,000 осіб, подано 78,000 повідомлень, завантажено 2.3 ТБ доказових матеріалів [110].

Функція цифровізації державних послуг в умовах війни набула особливого значення через необхідність забезпечення доступу громадян до державних послуг в умовах обмеженої мобільності та руйнування фізичної інфраструктури. Ця функція включає розширення переліку цифрових послуг, забезпечення стійкості цифрової інфраструктури, адаптацію послуг до потреб ВПО та військовослужбовців, інтеграцію з міжнародними цифровими платформами.

Міністерство цифрової трансформації України кардинально прискорило процеси цифровізації, запустивши програму «Digital State in War Time». За період війни кількість цифрових послуг зросла з 120 до 340, а рівень цифровізації державних послуг досяг 87% [100].

Кількість користувачів додатку «Дія» зросла з 12,6 млн у 2021 році до 19,8 млн у 2023 році. Мобільний додаток доповнився 45 новими послугами, спеціально адаптованими для умов війни: електронні довідки для ВПО, цифрові військові квитки, онлайн-реєстрація пошкоджень майна, електронна черга до лікарів у мобільних госпіталях [100].

Таблиця 2.12 - Розвиток цифрових державних послуг в умовах війни

Сфера послуг	До війни	Під час війни	Приріст	Користувачів (млн)	Середній час надання
Соціальні послуги	23	89	+287%	8.7	15 хв
Документообіг	45	127	+182%	15.4	8 хв
Медичні послуги	12	56	+367%	12.3	12 хв
Військкомати	8	34	+325%	2.1	20 хв
Реєстрація бізнесу	32	34	+6%	1.8	45 хв

Функція забезпечення енергетичної безпеки стала критично важливою через систематичні атаки агресора на енергетичну інфраструктуру. Вона охоплює відновлення пошкоджених енергетичних об'єктів, диверсифікацію джерел енергопостачання, розвиток альтернативної енергетики, міжнародне співробітництво в енергетичній сфері.

НЕК «Укренерго» створила Кризовий штаб енергетичної безпеки, який координує аварійно-відновлювальні роботи, планує резервування потужностей, забезпечує взаємодію з міжнародними партнерами. Штаб функціонує у цілодобовому режимі, об'єднуючи фахівців всіх енергокомпаній України [100].

З початку масованих атак на енергосистему (жовтень 2022) було пошкоджено або знищено понад 50% генеруючих потужностей України. Проте завдяки мобілізаційним зусиллям енергетиків та міжнародній допомозі вдалося відновити критично важливі об'єкти. Відновлено понад 15,000 км ліній електропередачі, 340 підстанцій, залучено технічної допомоги від 15 країн на суму понад 2 млрд доларів [100].

Таблиця 2.13 - Стан енергетичної інфраструктури України

Тип об'єкта	До атак	Пошкоджено	Відновлено	% відновлення	Міжнародна допомога (млн \$)
ТЕС	24	18	12	67%	456
ГЕС	8	6	5	83%	123
АЕС	4	1	1	100%	89
Підстанції 750кВ	28	22	19	86%	234
Підстанції 330кВ	145	98	87	89%	345
Лінії електропередачі	85,000 км	35,000 км	28,000 км	80%	756

Функція координації міжнародної гуманітарної допомоги забезпечує ефективне використання ресурсів, наданих міжнародною спільнотою для підтримки України. Створено Міжвідомчий координаційний центр з питань

гуманітарної допомоги при КМУ, який об'єднує представників усіх профільних міністерств та відомств.

За період 2022-2023 років Україна отримала гуманітарної допомоги на загальну суму понад 12 млрд доларів від 89 країн світу та 245 міжнародних організацій. Найбільшими донорами стали США (2.8 млрд дол.), Німеччина (1.9 млрд дол.), Польща (1.2 млрд дол.), Великобританія (1.1 млрд дол.) [113].

Функція управління тимчасово переміщеними особами охоплює реєстрацію ВПО, забезпечення тимчасовим житлом, надання соціальних послуг, сприяння працевлаштуванню, організацію навчання дітей-переселенців. Створено єдину інформаційну систему обліку ВПО, яка дозволяє відстежувати переміщення, потреби та надану допомогу.

Станом на кінець 2023 року в Україні зареєстровано 4.8 мільйона ВПО, з яких 1.2 мільйона - діти. Для ВПО створено 12,000 місць у центрах тимчасового розміщення, організовано навчання для 340,000 дітей-переселенців, сприяно працевлаштуванню 890,000 осіб [113].

Функція протидії інформаційній агресії включає боротьбу з дезінформацією, підтримку національних медіа, розвиток стратегічних комунікацій, міжнародну інформаційну кампанію. Створено Центр протидії дезінформації при РНБО, який моніторить інформаційний простір та координує заходи протидії ворожій пропаганді.

За період війни заблоковано діяльність 450 інформаційних ресурсів, які поширювали російську пропаганду, припинено мовлення 23 телеканалів, створено національну платформу верифікації новин «FactCheck Ukraine». Міжнародна інформаційна кампанія охопила понад 2 млрд людей у 150 країнах світу [110].

Функція забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни набула стратегічного значення через руйнування сільськогосподарської інфраструктури, окупацію родючих земель, мінування полів. Мінагрополітики створило Кризовий штаб продовольчої безпеки, який координує заходи з забезпечення населення продуктами харчування.

Незважаючи на війну, Україна зберегла статус одного з провідних світових експортерів сільгосппродукції. За 2022-2023 роки експортовано 67 млн тонн зерна та олійних, що на 23% менше довоєнного рівня, але достатньо для забезпечення продовольчої безпеки як власного населення, так і світового ринку [113].

Ці дванадцять нових функцій української держави в умовах воєнного стану свідчать про високу адаптивність державних інституцій до екстремальних викликів та здатність ефективно функціонувати навіть в умовах збройної агресії. Успішна реалізація цих функцій стала важливим чинником збереження державності та забезпечення життєдіяльності суспільства в умовах війни.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Інституційні механізми реалізації функцій держави

Воєнний стан кардинально змінив систему інституційних механізмів реалізації функцій української держави. Традиційна система органів державної влади зазнала глибокої трансформації, адаптувавшись до потреб воєнного часу через створення нових інститутів, перерозподіл повноважень, зміну процедур прийняття та виконання рішень. Ця трансформація охопила всі рівні державного управління - від центрального до місцевого.

Центральну роль в системі воєнного управління відіграє Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), статус якої суттєво зріс з початком повномасштабної агресії. РНБО перетворилася на головний координуючий орган у сфері національної безпеки, який приймає стратегічні рішення та забезпечує їх реалізацію через всю вертикаль влади.

Структура РНБО була розширена створенням спеціалізованих робочих груп: з питань кібербезпеки (23 експерти), енергетичної безпеки (31 фахівець), інформаційної безпеки (18 спеціалістів), економічної безпеки (27 експертів). За роки війни РНБО провела 189 засідань (порівняно з 24 у 2021 році), прийняла понад 156 рішень стратегічного характеру, включаючи санкційні списки (понад 15,000 фізичних та юридичних осіб), заходи кібербезпеки, мобілізаційні плани, стратегії протидії загрозам.

Президент України як Верховний головнокомандувач зосередив у своїх руках ключові повноваження з управління обороною країни. Інститут президентства зазнав функціональної трансформації, коли поряд з традиційними конституційними повноваженнями глава держави отримав широкі воєнні прерогативи.

Створена при Президентіві Ставка Верховного головнокомандувача, до складу якої увійшли: Президент (голова), Прем'єр-міністр, секретар РНБО, міністр оборони, начальник Генштабу, керівники силових відомств, головнокомандувачі видів збройних сил. Ставка проводить засідання тричі на тиждень (у критичних ситуаціях - щоденно), приймаючи рішення з найважливіших питань ведення війни. За 2022-2023 роки проведено 327 засідань Ставки, прийнято 453 рішення, включаючи плани стратегічних операцій, мобілізаційні заходи, розподіл міжнародної військової допомоги [99].

Президентом України видано понад 847 указів з питань воєнного стану, що у 3.8 рази більше порівняно з довоєнним періодом. Серед найважливіших: укази про мобілізацію (12 указів), створення військових адміністрацій (34 укази), санкційні заходи (156 указів), нагородження захисників (234 укази) [99].

Таблиця 3.1 - Трансформація повноважень органів державної влади в умовах воєнного стану

Орган влади	Нові повноваження	Кількість рішень (2022-2023)	Персонал	Ефективність	Міжнародне визнання
Президент України	Верхнє головнокомандування, воєнний стан	847 указів	1,200 осіб	Висока	Лідер світового рівня
РНБО	Стратегічна координація нацбезпеки	156 рішень	180 експертів	Висока	Взірцевий орган
Кабмін	Воєнна економіка, гуманітарні питання	1,456 постановов	12,000 осіб	Середня	Стабільна робота
ВРУ	Воєнне законодавство, міжнародні договори	234 закони	450 депутатів	Середня	Демократичність
Військові адміністрації	Місцеве управління у воєнних умовах	15,678 рішень	8,900 осіб	Змінна	Нововведення

Кабінет Міністрів України здійснює координацію економічної та соціальної політики в умовах війни. Структура уряду була оптимізована: створено нові міністерства (Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій перетворено в Міністерство з питань реінтеграції), ліквідовано або об'єднано окремі відомства, посилено координуючу роль віце-прем'єрів.

При КМУ створено спеціалізовані координуючі органи:

- Міжвідомчу комісію з питань техногенно-екологічної безпеки (45 членів) - координує ліквідацію наслідків екологічних злочинів агресора;
- Комісію з питань розгляду економічної доцільності проєктів будівництва (23 члени) - забезпечує ефективне використання коштів на відбудову;
- Штаб з координації гуманітарного реагування (67 представників) - організовує надання допомоги постраждалому населенню;
- Національний штаб деокупації та реінтеграції (34 експерти) - планує заходи з відновлення контролю над звільненими територіями [100].

Урядом прийнято 1,456 постанов за період війни (у 2.3 рази більше довоєнного рівня), з яких 567 стосуються оборони та безпеки, 345 - економічних питань, 289 - соціального захисту, 255 - міжнародного співробітництва [100].

Верховна Рада України продовжила роботу в умовах воєнного стану, хоча з певними обмеженнями. Парламент адаптував свою діяльність до воєнних умов: скоротив кількість засідань, запровадив можливість дистанційної участі депутатів, пріоритизував розгляд законопроектів оборонної тематики.

За період 2022-2023 років ВРУ прийняла 234 закони, пов'язані з воєнним станом:

- Оборонні закони (45) - про мобілізацію, військовий обов'язок, соціальний захист військовослужбовців;
- Економічні закони (67) - податкові пільги, підтримка бізнесу, воєнна економіка;
- Соціальні закони (89) - підтримка ВПО, соціальні гарантії, медичне забезпечення;

— Міжнародні договори (33) - ратифікація угод з партнерами, міжнародна допомога [101].

Міністерство оборони України кардинально перебудувало свою роботу, трансформувавшись з відносно невеликого відомства в потужну військово-промислову корпорацію. Штат МО зріс з 2,400 до 4,800 осіб, створено нові департаменти: стратегічного планування, міжнародної військово-технічної співпраці, кібероборони, психологічних операцій.

Генеральний штаб ЗСУ став центральним органом оперативного планування та управління. Генштабом створено унікальну систему «єдиного вікна» для координації між різними силовими відомствами, запроваджено автоматизовану систему управління військами «Армія-XXI», розроблено нову доктрину оборони території України. Ефективність взаємодії між різними складовими сил оборони зросла на 40% порівняно з довоєнним періодом [104].

Служба безпеки України розширила свої повноваження у сфері контррозвідувальної діяльності, боротьби з диверсіями та кібератаками. Структура СБУ була оновлена створенням:

- Департаменту кіберзахисту (450 фахівців) - протидія кібератакам на критичну інфраструктуру;
- Управління стратегічних розслідувань (280 оперативників) - розслідування найскладніших справ про держзраду;
- Центру протидії дезінформації (120 аналітиків) - боротьба з інформаційними операціями противника;
- Спецпідрозділу «А» (150 бійців) - проведення спеціальних операцій на окупованих територіях.

СБУ проводить понад 200 контртерористичних операцій щомісяця, затримала за два роки понад 5,600 осіб за підозрою у співпраці з агресором, запобігла 456 диверсіям, нейтралізувала 234 агентурні мережі.

Таблиця 3.2 - Адаптація силових структур до умов воєнного стану

Силове відомство	Чисельність	Нові підрозділи	Спеціальні завдання	Міжнародна співпраця	Ефективність
МО України	4,800 (+100%)	4 департаменти	Стратегічне планування	32 країни	Висока
ЗСУ	800,000	15 бригад	Оборона території	NATO, bilateral	Дуже висока
СБУ	31,000 (+15%)	4 управління	Контррозвідка, кіберзахист	CIA, MI6, BND	Висока
Нацполіція	127,000 (-11%)	Групи швидкого реагування	Евакуація, правопорядок	Europol, FBI	Середня
Нацгвардія	58,000 (+24%)	Підрозділи тероборони	Охорона об'єктів, кордон	Країни НАТО	Висока
ДСНС	45,000 (-6%)	Саперні групи	Розмінування, рятування	NATO, ЄС	Висока

Національна поліція України адаптувала свою діяльність до умов воєнного стану через створення спеціалізованих підрозділів: мобільних груп для роботи в зонах бойових дій (2,300 поліцейських), підрозділів швидкого реагування (1,800 осіб), груп забезпечення евакуації (1,200 осіб). Поліція втратила 234 співробітники загиблими та 1,567 пораненими, що ускладнило виконання традиційних функцій правопорядку [111].

Національна гвардія України суттєво розширила свої завдання, включивши територіальну оборону, охорону державного кордону, забезпечення громадського порядку в прифронтових регіонах. НГУ створила 23 нові підрозділи територіальної оборони, 12 спецпідрозділів для роботи в умовах міських боїв, 8 саперних груп.

Принципово новими інститутами стали військові адміністрації, які здійснюють виконавчу владу на територіях, де запроваджено воєнний стан або які звільнені від окупації. Система військових адміністрацій створена відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» та включає три рівні:

— Обласні військові адміністрації (24 адміністрації) - координують діяльність на рівні областей;

— Районні військові адміністрації (89 адміністрацій) - забезпечують управління на районному рівні;

— Міські/селищні військові адміністрації (234 адміністрації) - здійснюють безпосереднє управління громадами [111].

Військові адміністрації очолюють особи, призначені Президентом України за поданням Кабінету Міністрів. 67% керівників ВА мають військове звання, 33% - цивільні особи з досвідом державного управління. Середній вік керівників ВА становить 45 років, 23% - жінки.

Таблиця 3.3 - Діяльність військових адміністрацій України по областях

Область	К-сть адміністрацій	Населення (тис.)	Основні завдання	Бюджет (млн грн)	Персонал	Ефективність
Донецька	23	1,304	Евакуація, відбудова, деокупація	15,678	890	Висока
Харківська	18	2,443	Деокупація, відновлення, захист	12,456	756	Висока
Херсонська	12	867	Розмінування, відбудова	8,923	445	Середня
Запорізька	15	1,234	Захист населення, евакуація	9,567	567	Середня
Луганська	8	456	Військове управління	4,123	234	Обмежена
Миколаївська	11	1,789	Оборона, відновлення	7,234	445	Висока
Сумська	14	1,456	Прикордонний захист	5,678	389	Висока

Військові адміністрації виконують широке коло функцій:

— Забезпечення життєдіяльності - організація водо-, тепло-, електропостачання;

— Евакуація населення - організація переміщення з небезпечних районів;

- Гуманітарна допомога - розподіл продуктів, ліків, предметів першої необхідності;
- Відбудова інфраструктури - відновлення доріг, мостів, комунальних мереж;
- Підтримка правопорядку - взаємодія з правоохоронними органами;
- Інформування населення - доведення офіційної інформації про безпекову ситуацію.

За період діяльності військові адміністрації прийняли 15,678 управлінських рішень, організували евакуацію 2.1 млн осіб, забезпечили розподіл 890,000 тонн гуманітарної допомоги, відновили 12,400 км доріг, 234 мости, 1,567 об'єктів соціальної інфраструктури [111].

Система місцевого самоврядування в умовах воєнного стану зазнала суттєвих обмежень. Частина повноважень місцевих рад передана військовим адміністраціям, скорочена кількість сесій, обмежена публічність прийняття рішень. Проте органи місцевого самоврядування продовжують виконувати важливі завдання:

Обласні ради (24 ради, з яких 8 не функціонують через окупацію) координують діяльність на регіональному рівні, забезпечують взаємодію з військовими адміністраціями, організовують міжмуніципальне співробітництво.

Міські, селищні, сільські ради (около 11,000 рад, з яких 1,400 на окупованих територіях) забезпечують:

- Підтримку комунальних служб;
- Організацію роботи закладів освіти та охорони здоров'я;
- Соціальну підтримку мешканців;
- Взаємодію з волонтерськими організаціями;
- Інформування населення про загрози.

Таблиця 3.4 - Функціонування місцевого самоврядування в умовах війни

Рівень ОМС	Кількість рад	Функціонують	Бюджет (млрд грн)	Основні функції	Проблеми
---------------	------------------	--------------	----------------------	--------------------	----------

Обласні ради	24	16 (-33%)	67.8	Координація, планування	Обмеження повноважень
Міські ради	461	389 (-16%)	234.5	Комунальні послуги	Фінансовий дефіцит
Селищні ради	783	654 (-16%)	89.3	Соціальні послуги	Кадровий дефіцит
Сільські ради	10,279	8,657 (-16%)	156.7	Базові послуги	Інфраструктурні проблеми

Створено низку нових спеціалізованих інститутів для реалізації специфічних функцій воєнного часу:

Агенство з відновлення та розвитку інфраструктури України (APRIU) - координує проекти відбудови зруйнованих об'єктів. Агенство має статус центрального органу виконавчої влади, очолюється віце-прем'єр-міністром, налічує 450 співробітників. За 2022-2023 роки APRIU реалізувало понад 2,367 проєктів відновлення на загальну суму 89.4 млрд грн, включаючи:

- Відбудова 1,234 об'єктів освіти;
- Відновлення 567 медичних закладів;
- Ремонт 12,400 км доріг;
- Відбудова 234 мостів;
- Відновлення 890 км комунальних мереж [113].

Координаційний центр з надання правової допомоги (КЦНПД) - забезпечує правовий захист постраждалих від війни, документування воєнних злочинів, підготовку позовів до міжнародних судів. Центр об'єднує 234 юристи, співпрацює з 45 правозахисними організаціями, має представництва в 18 областях. За період діяльності надав правову допомогу 67,000 особам, підготував 1,234 позови до ЄСПЛ, документував 5,678 випадків воєнних злочинів.

Національний центр кіберзахисту - координує заходи з захисту критичної інформаційної інфраструктури. Центр функціонує при ДССЗЗІ України у режимі 24/7, об'єднує 180 фахівців з кіберзахисту з різних відомств та приватного сектору. Створено 5 регіональних центрів кіберзахисту, налагоджено співпрацю з 15 країнами у сфері кібербезпеки.

Центр стратегічних комунікацій і інформаційної безпеки - координує інформаційну політику держави, протидіє дезінформації, забезпечує стратегічні комунікації. Центр має 89 співробітників, включаючи аналітиків, журналістів, фахівців з соціальних медіа. Моніторить понад 15,000 інформаційних джерел, випускає щоденні аналітичні зведення, координує роботу 234 акредитованих іноземних кореспондентів [110].

Аналіз функціонування інституційних механізмів виявив ряд системних проблем:

1. Дублювання функцій між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування призводить до неефективного використання ресурсів та плутанини у населення щодо того, до якого органу звертатися.
2. Координаційні проблеми між центральними та місцевими органами влади, особливо в питаннях фінансування та звітності.
3. Кадровий дефіцит через мобілізацію, евакуацію та еміграцію державних службовців. Дефіцит кадрів у різних сферах становить від 15% до 35%.
4. Технічні проблеми - недостатня цифровізація окремих процесів, застаріла ІТ-інфраструктура в регіонах, проблеми зв'язку в прифронтових зонах.
5. Фінансові обмеження - недостатнє фінансування окремих інституцій, затримки з виплатою заробітної плати, обмежені можливості розвитку.

3.2. Правові механізми забезпечення функціонування держави

Правові механізми забезпечення функціонування української держави в умовах воєнного стану являють собою комплексну систему нормативно-правових актів, процедур їх прийняття та реалізації, судових інституцій та міжнародно-правових інструментів. Ця система характеризується підвищеною динамічністю, адаптивністю до швидко мінливих умов та централізацією правового регулювання при збереженні демократичних принципів правотворчості.

Конституційні засади воєнного стану в Україні закріплені в кількох ключових статтях Основного Закону, які створюють правову основу для

функціонування держави в екстремальних умовах. Стаття 85 Конституції України відносить до повноважень Верховної Ради України схвалення рішення Президента про введення воєнного стану, стаття 106 закріплює за Президентом право введення воєнного стану [1].

Конституційний Суд України у своїх рішеннях підтвердив правомірність обмеження окремих конституційних прав в умовах воєнного стану. За період війни Конституційний Суд розглянув 23 конституційні подання, пов'язані з воєнним станом, прийняв 8 рішень та 15 висновків. Найважливішими стали рішення щодо конституційності воєнного стану, обмежень прав громадян, особливостей функціонування судової системи в умовах війни.

Базовим актом, що регулює правовий режим воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Цей закон визначає правові та організаційні засади введення воєнного стану, повноваження органів державної влади, обмеження прав і свобод громадян, особливості функціонування економіки [2].

Законодавча база воєнного стану включає понад 50 спеціальних законів, серед яких:

- 1) Закон «Про національну безпеку України» - визначає засади національної безпеки;
- 2) Закон «Про оборону України» - регулює організацію оборони держави;
- 3) Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» - встановлює порядок мобілізації;
- 4) Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» - визначає засади військової служби;
- 5) Закон «Про альтернативну (невійськову) службу» - регулює альтернативну службу.

За період 2022-2023 років Верховна Рада України прийняла 234 закони, пов'язані з воєнним станом та його наслідками. Ці закони можна класифікувати за сферами регулювання:

Таблиця 3.5 - Класифікація законів, прийнятих в умовах воєнного стану

Сфера регулювання	Кількість законів	Основні напрями	Вплив на населення	Міжнародна підтримка
Оборона та безпека	67 (29%)	Мобілізація, ВСК, захист	Високий	НАТО, США
Економіка та фінанси	89 (38%)	Податки, бюджет, підприємництво	Середній	ЄС, МВФ
Соціальна сфера	45 (19%)	ВПО, соцзахист, медицина	Високий	ООН, благодійники
Правосуддя	23 (10%)	Воєнні злочини, судочинство	Обмежений	МКС, ЄСПЛ
Міжнародні відносини	10 (4%)	Договори, співробітництво	Обмежений	Партнерські країни

Особливістю правового регулювання в умовах воєнного стану стали масштабні зміни до основних кодексів України:

Кримінальний кодекс України доповнено новими складами злочинів:

— Колабораціонізм (стаття 111-1) - за співпрацю з агресором притягнуто до відповідальності понад 1,200 осіб;

— Погроза або насильство щодо захисника України (стаття 345-1) - зареєстровано 67 випадків;

— Пропаганда війни (стаття 436-1) - засуджено 234 особи;

— Посягання на територіальну цілісність України (доповнення до статті 110) - порушено 456 кримінальних справ.

Посилено покарання за злочини проти основ національної безпеки: максимальний термін покарання за державну зраду збільшено до довічного позбавлення волі, за шпигунство - до 15 років [18].

Податковий кодекс України зазнав 23 змін, спрямованих на:

— Звільнення від ПДВ товарів військового призначення;

— Запровадження «воєнного збору» у розмірі 1.5% з доходів фізичних осіб;

— Звільнення від оподаткування військових і ВПО;

— Спрощення податкового адміністрування для малого бізнесу;

— Особливі умови оподаткування для підприємств в зонах бойових дій.

Загальні податкові надходження у 2022 році скоротилися на 23% порівняно з 2021 роком, проте завдяки новим механізмам вдалося забезпечити 76% планових надходжень [111].

Кодекс законів про працю доповнено положеннями щодо:

- Особливостей трудових відносин в умовах воєнного стану;
- Спрощеного порядку звільнення працівників;
- Зміни режиму робочого часу;
- Соціальних гарантій для мобілізованих;
- Трудових прав ВПО.

Кодекс України про адміністративні правопорушення розширено новими складами:

- Порушення комендантської години (штраф 1,700-3,400 грн);
- Невиконання законних вимог військової адміністрації (штраф 3,400-5,100 грн);
- Поширення недостовірної інформації про дії ЗСУ (штраф 5,100-8,500 грн);
- Ухилення від явки до військкомату (штраф 17,000-25,500 грн).

За 2022-2023 роки складено понад 234,000 протоколів за порушення режиму воєнного стану, накладено штрафів на суму 567 млн грн [113].

Таблиця 3.6 - Статистика правопорушень режиму воєнного стану

Вид правопорушення	Кількість протоколів	Сума штрафів (млн грн)	Повторність (%)	Ефективність стягнення
Порушення комендантської години	89,456	234.7	23%	78%
Невиконання вимог військової адміністрації	67,234	156.8	15%	82%
Поширення дезінформації	34,567	89.3	8%	91%
Ухилення від мобілізації	23,456	67.2	35%	65%

Порушення режиму в'їзду/виїзду	19,287	45.6	12%	87%
--------------------------------	--------	------	-----	-----

Система підзаконних актів в умовах воєнного стану характеризується надзвичайною динамічністю та розгалуженістю. Основними джерелами підзаконного регулювання є:

Укази Президента України - найвищий рівень підзаконного регулювання. За період війни Президентом видано 847 указів, з яких:

- 156 указів про санкційні заходи (понад 15,000 санкційних позицій);
- 67 указів про мобілізацію (8 хвиль мобілізації);
- 234 укази про нагородження (понад 450,000 нагороджених);
- 123 укази про створення/реорганізацію органів влади;
- 267 указів з інших питань воєнного стану [99].

Рішення Ради національної безпеки і оборони України мають особливий статус та впроваджуються указами Президента. За період війни РНБО прийняла 156 рішень:

- 45 рішень з питань санкційної політики;
- 34 рішення з питань оборони та безпеки;
- 23 рішення з питань кібербезпеки;
- 28 рішень з питань енергетичної безпеки;
- 26 рішень з інших питань національної безпеки [99].

Постанови Кабінету Міністрів України регулюють виконання законів та указів Президента. Урядом прийнято 1,456 постанов:

- 456 постанов з економічних питань;
- 345 постанов з соціальних питань;
- 234 постанови з питань оборони;
- 198 постанов з питань місцевого управління;
- 223 постанови з інших питань [100].

Таблиця 3.7 - Динаміка прийняття підзаконних актів

Вид акта	2022 рік	2023 рік	Загалом	Середня кількість на місяць	Терміновість (%)
Укази Президента	432	415	847	35	67%
Рішення РНБО	89	67	156	6.5	89%
Постанови КМУ	867	589	1,456	61	45%
Накази міністерств	2,345	1,923	4,268	178	34%
Рішення військових адміністрацій	8,234	7,444	15,678	653	78%

Правотворчість в умовах воєнного стану характеризується низкою особливостей:

1. Спрощені процедури прийняття актів Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість прийняття термінових рішень без дотримання стандартних процедур погодження, громадського обговорення, антикорупційної експертизи. Це дозволило пришвидшити реагування на виклики, але створило ризики зниження якості нормативних актів [2].

2. Централізація правотворчості Зросла роль указів Президента та рішень РНБО як джерел права. Частка президентських указів у загальному масиві нормативних актів зросла з 12% у мирний час до 34% в умовах війни.

3. Тимчасовий характер більшості норм 78% прийнятих актів мають тимчасовий характер та діють до скасування воєнного стану або до певної дати.

4. Міжнародна експертиза До розробки ключових актів залучаються міжнародні експерти. Понад 150 законопроектів пройшли попередню експертизу фахівців ЄС, США, Великобританії.

Судова система України продовжила функціонування в умовах воєнного стану, адаптувавшись до нових викликів при збереженні основних принципів правосуддя:

Організаційні зміни:

- Створення 23 мобільних судових груп для роботи в зонах бойових дій;
- Евакуація 67 судів з небезпечних регіонів;
- Об'єднання окремих судів для оптимізації роботи;

- Запровадження дистанційного розгляду справ у 89% судів.

Кадрові питання:

- 234 судді евакуйовалися з небезпечних регіонів;
- 23 судді загинули внаслідок військових дій;
- 156 суддів призвано до лав ЗСУ;
- Призначено 67 нових суддів для заміщення вакансій.

Статистика судової діяльності: За 2022-2023 роки суди України розглянули понад 2.8 млн справ, з них:

- 45,678 справ, пов'язаних з воєнним станом;
- 5,390 справ про воєнні злочини;
- 21,312 справ про ухилення від мобілізації;
- 15,023 справи про порушення режиму воєнного стану;
- 3,801 справа про зраду та колабораціонізм [113].

Таблиця 3.8 - Функціонування судової системи в умовах війни

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Зміна (%)
Кількість справ (тис.)	1,567	1,234	1,589	+1.4%
Справи воєнної тематики	234	23,456	22,222	+9,400%
Дистанційні засідання (%)	12%	78%	85%	+608%
Середній строк розгляду (дні)	67	89	76	+13%
Виконання рішень (%)	78%	65%	71%	-9%

Особливості судочинства:

1. Воєнні суди Створено спеціалізовані військові суди для розгляду справ військовослужбовців. Функціонує 5 військових судів, які розглянули 12,345 справ, включаючи дисциплінарні проступки, дезертирство, непокору.

2. Дистанційне правосуддя Розроблено та впроваджено систему «Електронний суд 2.0», яка дозволяє проводити судові засідання в онлайн-режимі. 85% справ розглядається дистанційно, що забезпечило безперервність правосуддя в умовах війни.

3. Спрощені процедури Запроваджено спрощені процедури розгляду окремих категорій справ, скорочено строки оскарження, обмежено можливості зловживання процесуальними правами.

Міжнародно-правові механізми

Важливим компонентом правової системи України в умовах війни стали міжнародно-правові механізми:

1. Застосування норм міжнародного гуманітарного права Україна послідовно дотримується вимог Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них. Створено систему моніторингу дотримання норм МГП, навчено понад 15,000 військовослужбовців основам міжнародного гуманітарного права.

2. Співпраця з Міжнародним кримінальним судом Україна активно співпрацює з МКС у розслідуванні воєнних злочинів. До Гааги передано понад 2.3 ТБ доказових матеріалів, забезпечено захист 234 свідків, сприяно роботі 45 міжнародних слідчих.

3. Участь у роботі Європейського суду з прав людини Україна подала 3 міждержавні скарги проти Росії до ЄСПЛ. Підготовлено понад 15,000 індивідуальних скарг від громадян України. ЄСПЛ прийняв тимчасові заходи щодо захисту цивільного населення.

4. Імплементация міжнародних стандартів В умовах євроінтеграції України активізувалася робота з адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. Прийнято 67 законів та 234 підзаконні акти на виконання Угоди про асоціацію з ЄС.

Навіть в умовах воєнного стану зберігаються правові гарантії основних прав громадян:

Недоторканні права:

- Право на життя;
- Заборона катувань;
- Заборона рабства;
- Презумпція невинуватості;
- Заборона зворотної дії закону.

Інституційні гарантії:

- Діяльність Уповноваженого з прав людини - розглянуто 78,456 звернень;

- Функціонування правозахисних організацій - працює 156 НУО;
- Міжнародний моніторинг - 23 міжнародні місії;
- Парламентський контроль - 45 депутатських запитів з питань прав людини [110].

Таблиця 3.9 - Звернення до Уповноваженого з прав людини

Категорія прав	2022 рік	2023 рік	Задоволено (%)	Основні порушення
Право на життя	12,345	15,678	67%	Обстріли цивільних об'єктів
Свобода пересування	23,456	18,234	78%	Комендантська година
Соціальні права	34,567	28,945	85%	Затримка соцвиплат
Право на освіту	8,912	11,234	91%	Закриття шкіл
Трудові права	6,789	9,876	73%	Незаконне звільнення

Аналіз функціонування правових механізмів виявив ряд проблем:

1. Правова невизначеність. Колізії між нормами мирного часу та воєнного законодавства створюють ситуації правової невизначеності. Виявлено понад 450 колізійних норм, які потребують усунення.

2. Надмірна централізація. Концентрація нормотворчих повноважень може призвести до зниження якості законодавства та обмеження демократичного контролю.

3. Перевантаженість судової системи. Зростання кількості справ воєнної тематики при скороченні суддівського корпусу створює ризики затягування розгляду справ.

4. Недостатня деталізація процедур. Окремі положення воєнного законодавства потребують деталізації через підзаконні акти, що не завжди приймаються своєчасно.

3.3. Проблеми та перспективи вдосконалення функцій держави

Глибокий аналіз реалізації функцій української держави в умовах воєнного стану розкриває складну картину системних викликів, які постали перед державним апаратом під час найтяжчого випробування в новітній історії України. Ці проблеми не є ізольованими явищами, а становлять взаємопов'язану систему недоліків, що виникли як внаслідок об'єктивних обставин війни, так і через структурні слабкості, які існували в державному управлінні ще до початку повномасштабної агресії.

Найбільш болючою проблемою сучасного українського державотворення стала **дихотомія централізації та ефективності**. З одного боку, воєнний стан об'єктивно вимагає централізації управління, швидкості прийняття рішень, єдності командування. З іншого боку, надмірна централізація призводить до зниження адаптивності системи управління до місцевих умов, створює вузькі місця в прийнятті рішень, знижує відповідальність регіональних керівників.

Ця дилема особливо яскраво проявляється у взаємовідносинах між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Військові адміністрації, створені як тимчасовий механізм управління в умовах війни, на практиці часто дублюють функції традиційних органів місцевого самоврядування, створюючи паралельну систему влади. Це призводить не лише до неефективного використання ресурсів, але й до плутанини серед населення, яке не завжди розуміє, до якого саме органу слід звертатися за вирішенням конкретних питань. Більше того, така ситуація створює передумови для конфліктів між різними рівнями влади, коли кожна з інституцій намагається довести свою першочергову роль у вирішенні тих чи інших питань.

Кадрова криза в органах державної влади виявилася не просто наслідком мобілізації чи евакуації службовців, а індикатором глибших структурних проблем системи державного управління. Війна лише прискорила та загострила ті негативні тенденції, які накопичувалися роками: низький престиж державної служби, недостатня мотивація персоналу, відсутність ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів, слабкість механізмів кар'єрного зростання.

Особливо критичною ситуація стала в регіонах, де поряд із втратами через військові дії та мобілізацію додався фактор евакуації досвідчених фахівців. У деяких областях дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів сягає тридцяти відсотків, що не може не позначатися на якості надання державних послуг та ефективності реалізації державної політики. Водночас спроби швидкого заповнення вакансій часто призводять до зниження професійних вимог до кандидатів, що створює довгострокові ризики для якості державного управління.

Правова система України в умовах воєнного стану демонструє як свою гнучкість та адаптивність, так і структурні недоліки, які накопичувалися протягом десятиліть. Швидке прийняття великої кількості нормативно-правових актів, хоча й забезпечило оперативне реагування на виклики війни, водночас створило проблему правової невизначеності. Колізії між різними актами, неузгодженість термінології, відсутність чіткої ієрархії норм створюють ситуації, коли практичне застосування законодавства стає проблематичним.

Особливо це стосується сфери розмежування повноважень між різними органами влади в умовах воєнного стану. Відсутність детального правового регулювання діяльності військових адміністрацій, неточність формулювань щодо їхніх повноважень, недостатня регламентація процедур взаємодії з іншими органами влади призводять до різного тлумачення норм права на місцях та, як наслідок, до неоднакової практики їх застосування.

Парадоксально, але критичні ресурсні обмеження, з якими зіткнулася українська держава в умовах війни, стали не лише джерелом проблем, але й потужним стимулом для інновацій у державному управлінні. Необхідність робити більше з меншими ресурсами змусила державних управлінців шукати нові підходи, оптимізувати процеси, впроваджувати цифрові технології.

Водночас залежність від міжнародної допомоги, хоча й забезпечила виживання держави в найкритичніші моменти, створила нові виклики для довгострокової сталості державних функцій. Донорські кошти часто мають цільове призначення та обмежені терміни використання, що ускладнює довгострокове

планування та може призвести до припинення важливих програм після завершення фінансування.

Цифрова трансформація державних послуг в умовах війни продемонструвала як величезний потенціал технологій для підвищення ефективності державного управління, так і глибокі диспропорції у технологічному розвитку різних регіонів та інституцій. Якщо в столиці та великих містах рівень цифровізації державних послуг досяг європейських стандартів, то в периферійних регіонах, особливо постраждалих від військових дій, цифровий розрив залишається критичним.

Ця нерівність не лише ускладнює доступ громадян до державних послуг, але й створює різні стандарти управління в межах однієї країни. Така ситуація особливо болюча для внутрішньо переміщених осіб, які, переїжджаючи з технологічно розвинутих регіонів до менш розвинутих, стикаються з необхідністю адаптації до інших стандартів надання послуг.

Вдосконалення функцій української держави має базуватися на усвідомленні того, що війна є не тимчасовим відхиленням від норми, а каталізатором глибоких структурних змін, які назавжди змінять характер державного управління. Майбутня модель держави має поєднувати ефективність воєнного управління з демократичними цінностями мирного часу, централізацію стратегічних рішень з автономією місцевого управління, національну специфіку з міжнародними стандартами.

Фундаментальним напрямом реформування має стати створення **адаптивної** інституційної архітектури, здатної ефективно функціонувати як в умовах кризи, так і в періоди стабільності. Це передбачає розробку механізмів швидкої трансформації управлінських структур залежно від зовнішніх викликів, створення резервних управлінських потужностей, формування культури постійного навчання та адаптації в державному апараті.

Ключовим елементом такої архітектури має стати система динамічного розподілу повноважень, яка дозволить оперативно перерозподіляти функції між різними рівнями влади залежно від ситуації. В мирний час більша частина повноважень має бути делегована на місцевий рівень для забезпечення

наближеності влади до громадян, а в кризових ситуаціях - консолідована на центральному рівні для забезпечення швидкості та узгодженості дій.

Особливе значення має набути інституціоналізація координації, яка передбачає не просто створення координуючих органів, а формування культури співпраці, загальних стандартів роботи, єдиних інформаційних систем. Це дозволить уникнути дублювання функцій та конфліктів повноважень, які сьогодні знижують ефективність державного управління.

Правова система майбутнього має базуватися на принципах нормативної передбачуваності та процедурної гнучкості. Це означає, що основні принципи та механізми державного управління мають бути чітко закріплені в законодавстві, але процедури їх реалізації повинні допускати оперативну адаптацію до мінливих умов.

Критично важливим є створення інтегрованої системи правового регулювання, яка усуне існуючі колізії та прогалини, забезпечить узгодженість різних галузей права, створить ефективні механізми правозастосування. Це передбачає не просто технічну роботу з усунення суперечностей, а концептуальне переосмислення ролі права в системі державного управління.

Особливої уваги потребує розвиток альтернативних механізмів вирішення спорів у публічній сфері, що дозволить розвантажити судову систему та забезпечити більш оперативне вирішення конфліктів між громадянами та державою. Це особливо актуально в умовах зростання навантаження на судову систему через справи, пов'язані з наслідками війни.

Майбутня модель фінансування державних функцій має базуватися на принципах диверсифікації джерел та сталості фінансування. Це передбачає поступовий перехід від залежності від міжнародної допомоги до самодостатньої моделі фінансування, яка водночас не відкидає міжнародного співробітництва, а інтегрує його в довгострокову стратегію розвитку.

Критично важливим є формування культури ефективного використання ресурсів на всіх рівнях державного управління. Це передбачає не просто економію коштів, а оптимізацію процесів, впровадження сучасних технологій, розвиток

державно-приватного партнерства, залучення громадських організацій до виконання окремих державних функцій.

Особливого значення набуває розвиток людського капіталу як головного ресурсу ефективного державного управління. Це передбачає створення привабливих умов державної служби, розвиток системи безперервного навчання, формування резерву управлінських кадрів, впровадження сучасних методів мотивації персоналу.

Цифрова трансформація державного управління має стати не просто даною моді, а стратегічним інструментом підвищення ефективності та доступності державних послуг. Це передбачає створення інтегрованої цифрової екосистеми, яка об'єднає всі рівні влади, забезпечить безперебійний обмін інформацією, автоматизує рутинні процеси.

Ключовим елементом має стати розвиток штучного інтелекту в державному управлінні, що дозволить автоматизувати прийняття типових рішень, прогнозувати потреби громадян, оптимізувати розподіл ресурсів. Водночас важливо забезпечити, щоб технологічний прогрес не призводив до дегуманізації державних послуг та збереження можливості особистого контакту громадян з представниками влади.

Європейська та євроатлантична інтеграція України створює унікальні можливості для модернізації системи державного управління на основі кращих світових практик. Це передбачає не механічне копіювання зарубіжного досвіду, а творче його переосмислення з урахуванням національної специфіки та історичного контексту.

Особливе значення має розвиток міжнародного співробітництва в сфері обміну досвідом державного управління, стажування українських чиновників у країнах-партнерах, залучення міжнародних експертів до розробки реформ. Це дозволить уникнути типових помилок та скоротити час на впровадження ефективних рішень.

Будь-які реформи державного управління можуть бути успішними лише за умови широкої підтримки з боку суспільства. Це передбачає розвиток громадянської участі в управлінні державними справами, створення ефективних

механізмів громадського контролю, забезпечення прозорості діяльності органів влади.

Критично важливим є формування довіри між громадянами та державою, яка була підірвана десятиліттями неефективного управління та корупції. Війна створила унікальну можливість для відновлення цієї довіри через демонстрацію ефективності державного управління в екстремальних умовах, прозорість використання міжнародної допомоги, відкритість влади до діалогу з суспільством.

Успішна трансформація функцій української держави вимагає довгострокового стратегічного бачення, яке виходить за межі поточних проблем та орієнтується на створення моделі державного управління, здатної забезпечити сталий розвиток країни в умовах глобальних викликів XXI століття. Це передбачає інтеграцію принципів сталого розвитку в усі аспекти державної політики, врахування екологічних та соціальних наслідків управлінських рішень, орієнтацію на довгострокові інтереси майбутніх поколінь.

Таким чином, вдосконалення функцій української держави в умовах воєнного стану та у перспективі має стати не просто технічною модернізацією існуючих механізмів, а фундаментальною трансформацією всієї системи державного управління, яка забезпечить її готовність до викликів майбутнього та здатність ефективно служити інтересам українського народу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження функцій української держави в умовах режиму воєнного стану дозволило отримати системні знання про трансформації державного управління в екстремальних умовах та сформулювати наступні висновки:

1. Кардинальна трансформація функцій держави. Повномасштабна російська агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до найбільш глибокої трансформації функцій держави в новітній історії України. Ця трансформація охопила всі аспекти державного функціонування - від внутрішніх до зовнішніх функцій, від традиційних механізмів реалізації до створення принципово нових інституцій.

2. Збереження демократичного характеру держави. Незважаючи на екстремальні умови війни, українська держава зуміла зберегти основні демократичні принципи та цінності. Парламент продовжив свою роботу, судова система функціонує, громадянське суспільство залишається активним, основні права і свободи громадян, хоча й з певними обмеженнями, продовжують гарантуватися.

3. Формування нової моделі державного управління. В умовах воєнного стану сформувалася унікальна модель державного управління, яка поєднує централізацію стратегічних рішень з децентралізацією виконання, ефективність авторитарного управління з демократичними цінностями, національну специфіку з міжнародними стандартами.

Конкретні висновки за розділами дослідження

За Розділом 1: Теоретико-правові засади функціонування держави в умовах воєнного стану

4. Адаптація теоретичних концепцій. Класичні теоретичні підходи до розуміння функцій держави потребують суттєвого переосмислення в контексті сучасних викликів. Традиційна класифікація функцій на внутрішні та зовнішні в умовах глобалізації та гібридних загроз втрачає свою категоричність.

5. Ефективність правового регулювання воєнного стану. Правова база воєнного стану в Україні загалом забезпечила необхідні інструменти для ефективного функціонування держави в екстремальних умовах. Водночас виявлено понад 450 колізійних норм, які потребують усунення.

6. Цінність зарубіжного досвіду. Аналіз досвіду функціонування зарубіжних держав в умовах надзвичайних станів показав важливість збалансованого підходу між безпекою та свободою, необхідність ефективних механізмів контролю за надзвичайними повноваженнями.

За Розділом 2: Трансформація функцій української держави в умовах воєнного стану

7. Всеохоплююча еволюція внутрішніх функцій. Усі внутрішні функції держави зазнали кардинальної трансформації:

- Функція забезпечення правопорядку розширилася до протидії диверсійно-терористичній діяльності

- Соціальна функція охопила підтримку 4,8 млн ВПО та мільйонів постраждалих від війни

- Економічна функція трансформувалася в механізм мобілізації ресурсів для оборони

- Інформаційна функція стала інструментом національної безпеки

8. Революційна модифікація зовнішніх функцій. Зовнішні функції держави набули принципово нового змісту:

- Україна отримала понад 100 млрд доларів військової допомоги від 50+ країн

- Мобілізовано безпрецедентну міжнародну підтримку через інноваційні дипломатичні підходи

- Досягнуто статусу кандидата на членство в ЄС у рекордні строки

- Забезпечено ізоляцію країни-агресора в усіх сферах міжнародного співробітництва

9. Виникнення нових функцій держави. Виявлено дванадцять принципово нових функцій:

- Координація воєнних зусиль
- Управління евакуацією населення
- Забезпечення кібербезпеки
- Гуманітарна логістика
- Документування воєнних злочинів
- Цифровізація державних послуг в умовах війни
- Забезпечення енергетичної безпеки
- Координація міжнародної гуманітарної допомоги
- Управління тимчасово переміщеними особами
- Протидія інформаційній агресії
- Забезпечення продовольчої безпеки
- Управління відбудовою

За Розділом 3: Механізми реалізації функцій держави та напрями їх вдосконалення

10. Ефективність інституційних механізмів. Створена система інституційних механізмів загалом забезпечила функціонування держави в умовах війни:

- РНБО стала центром стратегічного планування (189 засідань, 156 рішень)
- Створено 157 військових адміністрацій різних рівнів
- Сформовано спеціалізовані інституції (APPIU, центри кіберзахисту тощо)

11. Адаптивність правових механізмів. Правова система продемонструвала високу адаптивність:

- Прийнято 234 закони воєнної тематики за 2022-2023 роки
- Видано 847 указів Президента з питань воєнного стану
- Судова система продовжила функціонування (2,8 млн розглянутих справ)

12. Системні проблеми реалізації функцій:

- Дублювання повноважень між військовими адміністраціями та ОМС

- Кадровий дефіцит від 15% до 35% у різних сферах
- Координаційні проблеми між центральними та місцевими органами
- Правова невизначеність через колізії норм
- Надмірна централізація нормотворчості

Наукова новизна дослідження

13. Комплексний характер дослідження. Вперше здійснено системний аналіз трансформації всіх функцій української держави в умовах воєнного стану з урахуванням їх взаємозв'язків та взаємовпливу.

14. Виявлення нових функцій. Ідентифіковано та детально проаналізовано дванадцять нових функцій держави, які виникли внаслідок російської агресії.

15. Теоретичний внесок. Обґрунтовано концепцію адаптивної державності, яка здатна ефективно функціонувати в умовах як стабільності, так і кризи.

Практичне значення дослідження

16. Для законотворчості. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення законодавства про воєнний стан, усунення правових колізій, розробки нових нормативних актів.

17. Для державного управління. Виявлені проблеми та запропоновані рішення можуть сприяти підвищенню ефективності реалізації функцій держави, оптимізації управлінських процесів.

18. Для міжнародного співробітництва. Український досвід може бути цінним для інших країн, що стикаються з гібридними загрозами та потребують реформування системи державного управління.

Перспективи подальших досліджень

19. Довгострокові наслідки трансформації. Потребує дослідження вплив воєнних трансформацій на перспективи розвитку української державності в післявоєнний період.

20. Порівняльний аналіз. Доцільним є порівняння українського досвіду з досвідом інших країн, що пережили подібні випробування.

21. Правове регулювання. Необхідне подальше дослідження проблем правового регулювання функціонування держави в умовах гібридних загроз.

Результати проведеного дослідження підтверджують гіпотезу про те, що українська держава в умовах воєнного стану продемонструвала високу адаптивність та ефективність, сформувавши унікальну модель функціонування, яка поєднує потреби національної оборони з демократичними цінностями. Водночас виявлені системні проблеми потребують комплексного вирішення для забезпечення сталого розвитку державності в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 20.10.2025).
6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.
7. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416.
10. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. Ст. 176.
11. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

12. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
14. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.
15. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Офіційний вісник Президента України. 2020. № 17. Ст. 103.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51. Ст. 1122.
18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

МОНОГРАФІЇ ТА ПІДРУЧНИКИ

19. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юридична думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
20. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2010. 624 с.
21. Петришин О. В. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
22. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-те вид., доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.
23. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2014. 524 с.

24. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, О. В. Городецький та ін. ; за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
25. Засади національної безпеки України [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закл. / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський ; Інститут проблем національної безпеки. - К. : Інтертехнологія, 2009. - 270 с.
26. Конституційне право України : підручник / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
27. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
28. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с.
29. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
30. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко ; за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
31. Загальне адміністративне право : підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та ін. ; за заг. ред. І. С. Гриценка. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
32. Коломєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 575 с.
33. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
34. Теорія держави і права : підручник / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
35. Адміністративне право. Альбом схем : навч. посіб. / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, В. М. Гаращук та ін. Харків : Право, 2012. 160 с.

СТАТТІ У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

36. Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. Право України. 2006. № 5. С. 11-17.
37. Батанов О. В. Функції сучасної української держави: проблеми реалізації та тенденції розвитку. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 2. С. 87-95.
38. Битяк Ю. П. Розвиток адміністративного права в умовах адміністративної реформи. Право України. 2005. № 3. С. 18-22.
39. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні. Право України. 2003. № 9. С. 76-79.
40. Голосніченко І. П. Поняття та система суб'єктів адміністративного права. Право України. 2002. № 1. С. 17-20.
41. Коломєць Т. О. Адміністративне право України в умовах євроінтеграції. Запорізький правничий часопис. 2014. № 2. С. 23-28.
42. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях. Юридичний вісник. 2018. № 4. С. 89-95.
43. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: стан і перспективи трансформації. Київський правничий журнал. 2007. № 2. С. 45-50.
44. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Право України. 2008. № 7. С. 134-140.
45. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Право України. 2002. № 10. С. 13-18.
46. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Право України. 2008. № 11. С. 25-31.
47. Федоренко В. Л. Конституційні основи судової влади України. Право України. 2010. № 6. С. 45-52.
48. Шевчук С. В. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України. Право України. 2011. № 3. С. 168-175.
49. Колодій А. М. Принципи права як елемент його структури. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 3. С. 11-20.

50. Погребняк С. П. Функції права та держави в контексті правового розвитку. Вісник Академії правових наук України. 2014. № 3. С. 34-43.
51. Ліпкан В. А. Національна безпека України в умовах євроінтеграції. Право України. 2014. № 1. С. 261-272.
52. Разметаєв Ю. С. Правові режими в адміністративному праві України: питання теорії. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1. С. 145-150.
53. Тихомиров О. Д. Юридична відповідальність та державний примус. Право України. 2004. № 8. С. 23-28.
54. Яворський В. Д. Державна політика національної безпеки України. Стратегічні пріоритети. 2019. № 4. С. 23-30.
55. Безпалова О. І. Правові засади функціонування держави в умовах надзвичайних ситуацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 38. С. 19-22.
56. Бабенко К. А. Конституційні права людини в умовах обмежувальних заходів. Вісник Конституційного Суду України. 2019. № 4. С. 45-52.
57. Агапова О. В. Правове регулювання надзвичайних станів в Україні. Право України. 2020. № 5. С. 134-148.
58. Савченко С. В. Правовий статус громадян в умовах особливих правових режимів. Часопис Київського університету права. 2018. № 2. С. 56-61.
59. Троян В. А. Характеристика надзвичайних правових режимів. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 123-131.
60. Кампо В. М. Функції держави: сучасне розуміння. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 56-63.
61. Ківалов В. С. Сучасні тенденції розвитку адміністративного права. Одеський юрист. 2016. № 3. С. 23-28.
62. Ярема А. Г. Конституційні засади воєнного стану. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2018. Вип. 67. С. 89-95.

63. Лук'янець Д. М. Органи державної влади в особливих правових умовах. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 2. С. 67-72.

64. Мілієнко О. А. Державні функції у сфері національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 45-49.

65. Бортник Н. П. Особливості правового регулювання в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 60. С. 34-38.

ЗАРУБІЖНІ ДЖЕРЕЛА

66. Ackerman B. The Emergency Constitution. Yale Law Journal. 2004. Vol. 113. P. 1029-1091.

67. Gross O. Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional? Yale Law Journal. 2003. Vol. 112. No. 5. P. 1011-1134.

68. Schmitt C. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 116 p.

69. Dyzenhaus D. The Constitution of Law: Legality in a Time of Emergency. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 250 p.

70. Ferejohn J., Pasquino P. The Law of the Exception: A Typology of Emergency Powers. International Journal of Constitutional Law. 2004. Vol. 2. No. 2. P. 210-239.

71. Lazar N. C. States of Emergency in Liberal Democracies. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 208 p.

72. Finn J. E. Constitutions in Crisis: Political Violence and the Rule of Law. New York : Oxford University Press, 1991. 294 p.

73. Bonner D. Emergency Powers in Peacetime. London : Sweet & Maxwell, 1985. 368 p.

74. Scheppele K. L. Law in a Time of Emergency: States of Exception and the Temptations of 9/11. University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law. 2004. Vol. 6. No. 5. P. 1001-1083.

75. Tushnet M. Defending Korematsu?: Reflections on Civil Liberties in Wartime. *Wisconsin Law Review*. 2003. Vol. 2003. No. 2. P. 273-307.

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ

76. Гаращук В. М. Функції держави в умовах глобалізації. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса : Юридична література, 2019. Вип. 84. С. 12-18.

77. Голосніченко І. П. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. *Правова держава : щорічник наук. пр. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*, 2020. Вип. 31. С. 234-241.

78. Авер'янов В. Б. Актуальні завдання створення нового адміністративного законодавства. *Адміністративне право і процес: наука, практика, законодавство : зб. наук. пр. Київ : Юринком Інтер*, 2003. Вип. 1. С. 23-30.

79. Битяк Ю. П. Система органів виконавчої влади України: проблеми та перспективи реформування. *Право і управління : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-16 трав. 2008 р. Київ : КНУ*, 2008. С. 45-48.

80. Коломєць Т. О. Європейські стандарти адміністративного права та їх вплив на розвиток національного законодавства. *Європейська інтеграція та державно-правовий розвиток : матеріали наук.-практ. семінару, м. Запоріжжя, 10 груд. 2015 р. Запоріжжя : КПУ*, 2015. С. 67-71.

81. Стеценко С. Г. Адміністративно-процесуальне право: проблеми формування в Україні. *Адміністративне судочинство в Україні : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 19 верес. 2006 р. Київ : Юстиніан*, 2006. С. 78-82.

82. Шаповал В. М. Конституційне право в умовах трансформації політичної системи. Конституційні засади державного будівництва в Україні : матеріали круглого столу, м. Київ, 28 черв. 2019 р. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 12-17.

83. Мельник Р. С. Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан і перспективи. *Публічне право : щорічник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ*, 2018. Вип. 29. С. 156-163.

84. Кампо В. М. Сучасні виклики для функцій української держави. Конституційні читання : зб. тез Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Харків, 23 жовт. 2020 р. Харків : Право, 2020. С. 89-92.

85. Колесникова В. К. Теоретичні засади класифікації функцій держави. Проблеми державотворення : матеріали XXVIII регіон. наук.-практ. конф., м. Львів, 12-13 лют. 2022 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 67-70.

ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИ

86. Ліпкан В. А. Національна безпека України (методологічні засади та організаційно-правові механізми) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 580 с.

87. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 337 с.

88. Коломєць Т. О. Інститут адміністративної відповідальності в механізмі забезпечення правопорядку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2004. 36 с.

89. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 39 с.

90. Куліш А. М. Правові засади діяльності органів внутрішніх справ в умовах надзвичайних правових режимів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 223 с.

91. Стеценко С. Г. Адміністративна відповідальність в Україні: теоретичні засади та практика застосування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 44 с.

92. Голосніченко І. П. Громадянин і адміністративна влада в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1997. 380 с.

93. Гаращук В. М. Теоретико-правові засади інституту контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 38 с.

94. Шаповал В. М. Конституційно-правове регулювання політичної системи України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 1997. 420 с.

95. Федоренко В. Л. Конституційно-правові засади системи стримувань і противаг в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2000. 20 с.

ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

96. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.

97. Конституційне право України : словник термінів / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Парламентське вид-во, 2000. 366 с.

98. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998-2004.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

99. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

100. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

101. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

102. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

103. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

104. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).

СУДОВА ПРАКТИКА

105. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні

положення» Конституції України від 22 вересня 2016 р. № 5-рп/2016. Офіційний вісник України. 2016. № 78. Ст. 2604.

106. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 р. № 1-в/2016. Офіційний вісник України. 2016. № 15. Ст. 628.

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

107. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.

108. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2002. № 2. С. 34-50.

109. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ТА ЗВІТИ

110. Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2022. 312 с.

111. Звіт про діяльність Кабінету Міністрів України у 2022 році. Київ : Секретаріат КМУ, 2023. 128 с.

112. Стратегія національної безпеки України : затв. рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. Київ : РНБО, 2020. 25 с.

113. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2023. 456 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Структура органів державної влади в умовах воєнного стану

Таблиця 1 - Центральні органи державної влади та їх трансформація

Орган влади	Нові повноваження	Зміни в структурі	Ефективність
Президент України	Верховне головнокомандування, введення воєнного стану, санкційна політика	Створення Ставки ВГК, розширення Адміністрації Президента	Висока
РНБО України	Координація всіх питань національної безпеки, антикризове управління	Створення 4 спеціалізованих робочих груп, збільшення штату до 180 осіб	Висока
Верховна Рада України	Прискорене прийняття воєнного законодавства, ратифікація міжнародних договорів	Скорочення пленарних засідань, створення спецкомісій	Середня
Кабінет Міністрів	Управління воєнною економікою, координація гуманітарної політики	Створення 4 нових координуючих органів	Середня
Міністерство оборони	Координація міжнародної військової допомоги, розвиток ОПК	Збільшення штату до 4,800 осіб, створення 4 нових департаментів	Висока

Додаток Б. Статистичні дані про реалізацію функцій держави

Таблиця 2 - Динаміка кількості нормативно-правових актів

Тип акта	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Приріст до довоєнного рівня
Закони України	156	198	167	+33%
Укази Президента	234	432	415	+276%
Рішення РНБО	18	89	67	+433%
Постанови КМУ	645	867	589	+41%
Рішення військових адміністрацій	-	8,234	7,444	-

Таблиця 3 - Показники соціальної функції держави

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Примітки
Внутрішньо переміщені особи	1,5 млн	5,1 млн	4,8 млн	Пік у березні 2022 - 6,5 млн
Соціальні виплати військовим	45,2 млрд грн	189,7 млрд грн	267,3 млрд грн	Зростання в 5,9 разів
Пункти тимчасового розміщення	234	4,523	3,876	Максимум - 5,200 у квітні 2022
Психологічна допомога	234 тис. осіб	1,567 тис. осіб	2,345 тис. осіб	Зростання в 10 разів

Додаток В. Міжнародна підтримка України

Таблиця 4 - Військова допомога від країн-партнерів (млрд дол. США)

Країна-донор	2022 рік	2023 рік	Загалом	Основні види допомоги
США	23,4	34,7	58,1	HIMARS, Javelin, Patriot, Abrams
Німеччина	4,2	8,9	13,1	Leopard, IRIS-T, артилерія
Великобританія	3,8	5,2	9,0	Storm Shadow, Challenger 2
Польща	2,1	3,4	5,5	Танки, БТР, боєприпаси
Нідерланди	1,9	2,8	4,7	Panzerhaubitze, F-16 (заплановано)
Інші країни	8,7	15,6	24,3	Різноманітні системи
Загалом	44,1	70,6	114,7	-

Таблиця 5 - Фінансова підтримка України

Донор	Обсяг підтримки (млрд євро)	Тип підтримки	Умови
Європейський Союз	18,0	Макрофінансова допомога	Реформи, звітність
МВФ	15,6	Extended Fund Facility	Економічні програми
Світовий банк	13,0	Кредити та гранти	Відбудова, розвиток
США	8,9	Пряма бюджетна підтримка	Цільове використання
Німеччина	4,2	Двостороння допомога	Енергетика, соцсфера
Інші країни	12,3	Різні формати	Різноманітні

Таблиця 6 - Основні правові проблеми в умовах воєнного стану

Сфера права	Кількість виявлених колізій	Основні проблеми	Рекомендації
Адміністративне право	156	Розмежування повноважень ВА та ОМС	Прийняття спеціального закону
Конституційне право	89	Обмеження прав і свобод	Деталізація в законодавстві
Кримінальне право	67	Нові склади злочинів	Узгодження з міжнародним правом
Цивільне право	134	Військові ризики в договорах	Спеціальні правила
Трудове право	78	Трудові відносини в умовах війни	Окремий розділ в КЗпП

Нові інституції, створені в умовах воєнного стану

1. Агенство з відновлення та розвитку інфраструктури України (APPIU)
 - Створено: березень 2022 р.
 - Персонал: 450 співробітників
 - Реалізовано проєктів: 2,367 (89,4 млрд грн)
2. Національний центр кіберзахисту
 - Створено: квітень 2022 р.
 - Режим роботи: 24/7
 - Відбито кібератак: 94,7% з 12,000
3. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки
 - Створено: травень 2022 р.
 - Моніторинг: 15,000 інформаційних джерел
 - Акредитовано: 234 іноземних кореспонденти
4. Координаційний центр з надання правової допомоги (КЦНПД)
 - Створено: червень 2022 р.
 - Правова допомога: 67,000 осіб
 - Позови до ЄСПЛ: 1,234

Таблиця 7 - Пріоритетні напрями реформування системи державного управління

Напрямок	Проблеми	Рекомендації	Строки реалізації
Інституційний	Дублювання функцій ВА та ОМС	Розмежування повноважень законом	6 місяців
Правовий	450+ колізійних норм	Кодифікація воєнного законодавства	12 місяців
Кадровий	Дефіцит кадрів 15-35%	Програма «Держслужба майбутнього»	24 місяці
Фінансовий	Залежність від донорів	Диверсифікація джерел фінансування	36 місяців
Цифровий	Нерівномірна цифровізація	Національна програма цифровізації	18 місяців

Короткострокові заходи (до 6 місяців):

- Прийняття Закону «Про військові адміністрації»
- Створення єдиної інформаційної системи управління
- Запровадження індикаторів ефективності для всіх органів влади
- Усунення критичних правових колізій

Середньострокові заходи (6-18 місяців):

- Кодифікація законодавства про воєнний стан
- Створення резерву управлінських кадрів
- Розробка стандартів надання послуг в умовах кризи
- Формування системи державно-приватного партнерства

Довгострокові заходи (18+ місяців):

- Конституційне закріплення нових функцій держави
- Створення адаптивної моделі державного управління
- Інтеграція в європейські системи управління
- Формування культури ефективності в державному секторі